

**DOBRE PRAKTYKI
KRAJOWEJ SIECI OBSZARÓW WIEJSKICH
W WOJEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM
KONKURSY KSOW 2010-2012
oraz dodatek specjalny
eKSpresOWy
PRZEGLĄD WYDARZEŃ 2011–2012**

Piotr Marzec • Marcin Rzońca • Alicja Łukaszuk • Justyna Krzezińska • Anna Cioś

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich:
Europa inwestująca w obszary wiejskie

Publikacja opracowana przez Departament Rolnictwa i Rozwoju
Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie
Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej

w ramach Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
– Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Piotr Marzec • Marcin Rzońca • Alicja Łukaszuk • Justyna Krzemińska • Anna Cioś

**DOBRE PRAKTYKI
KRAJOWEJ SIECI OBSZARÓW WIEJSKICH
W WOJEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM
KONKURSY KSOW 2010-2012
oraz dodatek specjalny
eKSpresOWy
PRZEGLĄD WYDARZEŃ 2011–2012**

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich:
Europa inwestująca w obszary wiejskie
Publikacja opracowana przez Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich
Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie
Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej
w ramach Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
– Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Mazowsze.
serce Polski

Warszawa 2012

**DOBRE PRAKTYKI
KRAJOWEJ SIECI OBSZARÓW WIEJSKICH
W WOJEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM**

KONKURSY KSOW 2010-2012

oraz dodatek specjalny

**eKSpresOWy
PRZEGLĄD WYDARZEŃ 2011–2012**

Zespół autorów:

Piotr Marzec
Marcin Rzońca
Alicja Łukaszuk
Justyna Krzemińska
Anna Cioś

Redakcja techniczna: Marcin Rzońca

Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego w Warszawie

Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

www.mazowieckie.ksow.pl

ksow@mazovia.pl

Opracowanie graficzne i skład komputerowy eKSpresOWego przeglądu wydarzeń

Pracownia C&C Sp. z o.o., www.pracowniacc.pl

Nakład: 500 egzemplarzy

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Druk:

P. W. Formator sp. z o.o.

87-100 Toruń, ul. Grudziądzka 163

www.formator.pl

Spis treści:

1.	WSTĘP.....	5
2.	PRZYJAZNA WIEŚ.....	9
3.	NAJAKTYWNIJSZE SOŁECTWO.....	21
4.	NAJLEPSZE GOSPODARSTWO EKOLOGICZNE.....	25
5.	PRACA MAGISTERSKA.....	31
6.	OLIMPIADA WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI ROLNICZYCH.....	35
7.	LAUR MARSZAŁKA.....	39
8.	INNE WYBRANE KONKURSY I PLEBISCYTY.....	45

Dodatek specjalny:

9.	eKSpresOWy PRZEGLĄD WYDARZEŃ – dodatek do KRONIKI MAZOWIECKIEJ	49
----	---	----

1. WSTĘP

Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich jest propozycją szeroko rozumianej współpracy i wymiany doświadczeń w zakresie rozwoju obszarów wiejskich pomiędzy wszystkimi organizacjami działającymi na obszarach wiejskich oraz na rzecz ich rozwoju. W ramach sieci mogą spotykać się samorządy, organizacje pozarządowe, lokalne grupy działania, także osoby fizyczne i prawne, a z jej doświadczeń, propozycji i materiałów korzystają wszyscy zainteresowani rozwojem wsi i rolnictwa. Wystarczy stać się partnerem KSOW.

Partnerzy KSOW uważają, że to bardzo przydatna i skuteczna platforma pozyskiwania wiedzy i doświadczeń, czemu dają wyraz składając coraz ciekawsze propozycje działań. O zainteresowaniu świadczy także fakt, że Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich w Województwie Mazowieckim w czwartym roku swojego istnienia ma ponad 130 partnerów – samorządów, lokalnych grup działania, stowarzyszeń, fundacji czy szkół wyższych, a liczba ta rośnie z miesiąca na miesiąc.

Broszura niniejsza jest zestawieniem tzw. dobrych praktyk Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, a jej bohaterami są zwycięzcy największych i najważniejszych konkursów organizowanych lub współorganizowanych przez KSOW. Na ich przykładzie chcemy pokazać, że dla chcącego nie ma nic trudnego. Że pomysłowością i aktywnością możemy zmieniać otaczającą nas rzeczywistość, a także budować przyszłość obszarów wiejskich i rolnictwa. Że na najlepszych, prócz niewątpliwej wdzięczności mieszkańców i współpracowników, czekają nagrody i prestiż. Wreszcie, że z konkursów i plebiscytów KSOW każdy może wybrać coś dla siebie, bo ich liczba jest ogromna, a charakter i tematyka bardzo zróżnicowane.

Wszystkim uczestnikom konkursów KSOW niniejszym dziękujemy, a zwycięzcom raz jeszcze gratulujemy.

Zachęcamy jednocześnie do korzystania z propozycji KSOW i zapraszamy do lektury.

2. PRZYJAZNA WIEŚ

Kto z nas nie chciałby mieszkać w przyjaznej wsi? Wsi nowoczesnej, dobrze skomunikowanej, z pełną infrastrukturą? Wsi z odnowionym skwerem czy placem, ze świetlicą i placem zabaw dla najmłodszych? Wsi z wielofunkcyjnym boiskiem, zielonym parkiem i ławkami w centrum?

Projekty, które mają mazowiecką wieś czynić bardziej funkcjonalną, a zostały sfinansowane ze środków Unii Europejskiej, samorządy gminne i powiatowe mogą właśnie zgłaszać do konkursu „Przyjazna Wieś”. Konkurs ten jest projektem sieciującym, zatem jest organizowany w całej Polsce przez Fundację Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Na szczeblu regionalnym natomiast organizuje go i funduje nagrody Samorząd Województwa Mazowieckiego.

Co roku kapituła konkursu z nadesłanych wniosków wybiera te, które jej zdaniem najlepiej wypełniają definicję „Przyjaznej Wsi”. Projekty obecnie można zgłaszać w trzech kategoriach: infrastruktury technicznej, infrastruktury społecznej lub infrastruktury ekologicznej.

LAUREACI KONKURSU „PRZYJAZNA WIEŚ” I NAGRODZONE PROJEKTY

GMINA BOROWIE

Gmina ta, jako jedyna z Mazowsza, została laureatem szczybla ogólnopolskiego
– zajęła II miejsce w Polsce w 2012 roku.

**POPRAWA JAKOŚCI USŁUG MEDYCZNYCH ORAZ SPOSOBU ZARZĄDZANIA
PLACÓWKĄ POPRZECZ KOMPLEKSOWĄ PRZEBUDOWĘ BUDYNKU SP ZOZ
W BOROWIU ORAZ ZAKUP SPRZĘTU I WYPOSAŻENIA
(I miejsce w kategorii infrastruktury technicznej w roku 2012)**

Kompleksowe działanie inwestycyjne umożliwiające dostosowanie przychodni do
wymogów Ministra Zdrowia. Termomodernizacja, dostosowanie dla osób niepełno-

sprawnych, zakup sprzętu komputerowego i oprogramowania dla sprawnej obsługi pa-
cjentów i funkcjonowania placówki. Utworzenie gabinetów specjalistycznych, przebudowa
instalacji wewnętrznych, wykonanie elewacji zewnętrznej i prace wykończeniowe.

**KOMPLEKSOWA PRZEBUDOWA UKŁADU KOMUNIKACYJNEGO DLA POPRAWY
SPÓJNOŚCI SPOŁECZNO - GOSPODARCZEJ GMINY BOROWIE
(I miejsce w kategorii infrastruktury technicznej w roku 2011)**

Projekt dotyczył kompleksowej przebudowy wewnętrznego układu komunikacyjnego
w gminie poprzez przebudowę czternastu dróg gminnych w Borowiu, w ciągu ulic Wesolej,
Sasimowskiego, Szkolnej, Miłej, Kwiatowej, Polnej, Wierzbowej, Nadwodnej, Jasnej, Sło-
necznej, Bankowej, Popławskiego, Strażackiej i Kościelnej oraz budowę parkingu.

Łączna długość przebudowanych dróg stanowi 3,93 km, łączna długość wybudowa-
nych chodników wynosi 3,52 km.

**ZAKUP WYPOSAŻENIA KRĘGIELNI W BOROWIU
(III miejsce w kategorii infrastruktury społecznej w 2010 roku)**

Projekt polegał na kompleksowym wyposażeniu kręgielni w sprzęt rekreacyjny i sportowy wraz z częściową adaptacją wnętrza. Gmina zyskała tym samym miejsce do spotkań, odpoczynku, rozrywki i sportu.

GMINA BROCHÓW

**BUDOWA SKWERU CHOPINOWSKIEGO ORAZ ZAGOSPODAROWANIE TERENU
CENTRUM KULTURY W MIEJSCOWOŚCI BROCHÓW
(III miejsce w kategorii infrastruktury społecznej w 2011 roku)**

W skład projektu wchodzi zagospodarowanie terenu centrum kultury oraz budowa Skweru Chopinowskiego w Brochowie. Idea budowy Skweru Chopinowskiego

powstała podczas tworzenia szlaku Chopinowskiego, obejmującego miejsca związane z życiem i twórczością Fryderyka Chopina. Realizacja Skweru Chopinowskiego jest uzupełnieniem i wzbogaceniem trasy turystycznej związanej z osobą F. Chopina oraz miejscem integrującym społeczność lokalną.

W ramach zagospodarowania terenu powstał plac zabaw wyposażony w piaskownicę z pokrywami, tablicę do rysowania, wieżę z huśtawką, stół do tenisa oraz ławki i kosze na śmieci. Poza tym wokół strażnicy OSP ułożony został chodnik z kostki betonowej i założono tereny zielone. Całkowite zagospodarowanie placu umożliwia organizację spotkań mieszkańców, imprez dla dzieci i młodzieży. Powstały nowe miejsca parkingowe. Miejscowość Brochów zyskała na poprawie zagospodarowania przestrzennego wsi oraz uatrakcyjnieniu obszarów wiejskich, jako miejsca zamieszkania.

GMINA GŁOWACZÓW

**ROZBUDOWA Z PRZEBUDOWĄ URZĄDZEŃ SPORTOWO – REKREACYJNYCH
PRZY ZESPOLE SZKÓŁ OGÓLNOKSZTAŁCĄCYCH W BRZÓZIE
(II miejsce w kategorii infrastruktury społecznej w roku 2012)**

W ramach projektu powstało boisko piłkarskie ze sztucznej trawy, boisko wielofunkcyjne z granulatu gumowego, boisko do piłki siatkowej, terenowe lodowisko okresowe, bieżnia ze skocznią, boisko piłkarskie z trawy naturalnej (wykonane ze źródeł własnych) oraz kompleksowe wykonanie ciągów komunikacyjnych – dróg wewnętrznych.

GMINA JABŁONNA LACKA

BUDOWA INFRASTRUKTURY WODOCIĄGOWEJ W GMINIE JABŁONNA LACKA (II miejsce w kategorii infrastruktury technicznej w roku 2011)

W ramach uporządkowania systemu wodociągowego gminy poprzez budowę nowoczesnej stacji uzdatniania wody i sieci wodociągowej wykonano w etapie pierwszym: stację uzdatniania wody, 20 925 mb sieci wodociągowej, 102 przyłącza. W etapie drugim natomiast: 5646 mb sieci wodociągowej o przekroju 160 mm, 9448 mb sieci wodociągowej o przekroju 110 mm, 86 przyłączy, a tym samym łącznie przygotowano 3,5 ha terenów inwestycyjnych i rekreacyjnych.

GMINA KAŁUSZYN

ROZBUDOWA BIBLIOTEKI I ZAGOSPODAROWANIE TERENU PRZY DOMU KULTURY W KAŁUSZYNIE ORAZ JEGO WYPOSAŻENIE (I miejsce w kategorii infrastruktury społecznej w roku 2012)

W ramach projektu rozbudowano budynek biblioteki, wykonano instalacje sanitarną i elektryczną oraz zagospodarowano teren wokół. Wykonano podjazdy dla osób niepełnosprawnych oraz zakupiono sprzęt w postaci projektora multimedialnego, zestawu kina domowego, komputerów i instrumentów muzycznych.

ZAGOSPODAROWANIE CENTRUM WSI ZIMNOWODA (I miejsce w kategorii infrastruktury społecznej w roku 2011)

W ramach projektu rozbudowano budynek, przebudowano dach, wykonano budowę zbiornika na nieczystości ciekłe, wykonano instalację elektryczną, wodno - kanalizacyjną, centralnego ogrzewania, instalację kotłowni na paliwo stałe oraz wyposażono obiekt w meble, sprzęt AGD i zastawę stołową.

GMINA LELIS

BUDOWA BOISKA SPORTOWEGO PRZY SZKOLE PODSTAWOWEJ W NASIADKACH (III miejsce w kategorii infrastruktury technicznej w roku 2011)

Poprzez budowę boiska sportowego przy Szkole Podstawowej w Nasiadkach w gminie Lelis podniósł się poziom edukacyjny oraz zmniejszyły się dysproporcje między obszarami wiejskimi a miejskimi. W ramach budowy boiska wykonano: budowę boiska uniwersalnego, budowę skoczni w dal, budowę bieżni, budowę chodników i placów, montaż ławek oraz ogrodzenia. Polepszył się stan infrastruktury edukacyjnej, sportowej i dydaktycznej na terenie gminy. Budowa boiska przy Szkole Podstawowej w Nasiadkach przyniosła ogromny wpływ na rozwój edukacji i podniesienia poziomu kształcenia uczniów. Powstała kolejna baza sportowo-edukacyjna na terenie gminy Lelis, która przynosi wymierne korzyści z użytkowania.

GMINA LESZNOWOLA

**PARTNERSTWO DLA RAIN MANA, RAIN MAN DLA PARTNERSTWA
(II miejsce w kategorii infrastruktury społecznej w roku 2010)**

„Partnerstwo dla Rain Mana” to Partnerstwo publiczno-prywatne na Rzecz Rozwoju w ramach Inicjatywy Wspólnotowej Equal. Instytucje trzech sektorów: samorządowego, prywatnego i organizacji pozarządowych oraz partnerzy międzynarodowi, połączyli swoją wiedzę i doświadczenie mając na celu utworzenie modelowego Przedsiębiorstwa Społecznego zintegrowanego ze społecznością lokalną w miejscowości Wilcza Góra w Gminie Lesznowola. Działania partnerstwa dotyczyły problemu dyskryminacji na rynku pracy osób z dysfunkcją autyzmu i innymi rodzajami niepełnosprawności.

W ramach projektu „Partnerstwo dla Rain Mana” powstało pierwsze w Polsce przedsiębiorstwo społeczne, zatrudniające dorosłe osoby z autyzmem. Celem projektu była zmiana praktyki społecznej w zakresie aktywizacji zawodowej tych osób, poprzez wykorzystywanie metod ekonomii społecznej. Do tej pory osoby z autyzmem były nieobecne na rynku pracy, co w konsekwencji powodowało ich wykluczenie z życia społecznego. Zrealizowany projekt pokazał, że wiele z tych osób, przy odpowiednim wsparciu, może efektywnie pracować, a wytwarzane przez nich wyroby znajdują swoje miejsce na konkurencyjnym rynku. Przedsięwzięcie daje osobom z autyzmem szansę na wykonywanie sensownej i użytecznej pracy, zaś możliwość uzyskania wynagrodzenia zwiększa ich niezależność i samodzielność. Stworzone miejsca pracy wpisują się w gospodarczy i społeczny kontekst lokalny.

GMINA POKRZYWNICA

**ZAGOSPODAROWANIE TERENU POD PLAC ZABAW I BOISKO DLA DZIECI
I MŁODZIEŻY WRAZ Z ADAPTACJĄ BUDYNKU NA ŚWIETLICĘ WIEJSKĄ
(III miejsce w kategorii infrastruktury technicznej w 2012 roku)**

Roboty budowlane w wyniku których powstał budynek świetlicy wiejskiej o powierzchni użytkowej 64 m² dostosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych. W pobliżu obiektu powstały miniboisko do piłki nożnej z wyposażeniem sportowym, plac zabaw, układ komunikacji wewnętrznej z dojazdem, oświetlenie terenu, ogrodzenie i tereny zielone. Świetlica wyposażona została w sprzęt edukacyjny i rozrywkowy.

**ROZBUDOWA BUDYNKU GIMNAZJUM
I BUDOWA NOWEJ HALI SPORTOWEJ W DZIERŻENINIE
(I miejsce w kategorii infrastruktury społecznej w 2010 roku)**

Projekt zakładał kompleksową modernizację budynków oświatowych wraz z dobudową nowych pomieszczeń dydaktycznych oraz budowę nowej hali sportowej. Baza oświatowa w gminie zyskała obiekt nowoczesny i w pełni wyposażony.

GMINA STAROŻREBY

BUDOWA SIECI KANALIZACYJNEJ Z PRZYŁĄCZAMI (II miejsce w kategorii infrastruktury technicznej w 2012 roku)

W ramach projektu wykonano kanalizację sanitarną grawitacyjno – ciśnieniową o łącznej długości 16 963 mb wraz z przyłączami w m. Nowa Góra. W projekcie wybudowano 10 sztuk przepompowni ścieków.

GMINA SUCHOŻEBRY

REMONT ŚWIETLIC WIEJSKICH W MIEJSCOWOŚCIACH SUCHOŻEBRY I PODNIEŚNO ORAZ ZAGOSPODAROWANIE TERENÓW PRZY ŚWIETLICY W SUCHOŻEBRACH (II miejsce w kategorii infrastruktury społecznej w 2011 roku)

W ramach realizacji projektu wykonano modernizację budynków świetlic, wyposażenie świetlic wiejskich poprzez zakup wyposażenia - mebli do zaplecza kuchennego oraz sprzętu AGD oraz zagospodarowanie przestrzeni publicznej – placu wokół świetlicy wiejskiej (utwardzenie części placu, ustawienie ławek i stolików czy nasadzenie krzewów i roślin ozdobnych)

3. NAJAKTYWNIJSZE SOŁECTWO

Organizatorem konkursu „Najaktywniejsze sołectwo” jest Wojewoda Mazowiecki przy współudziale Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Związku Stowarzyszeń Mazowiecki Leader, Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Warszawie i Gazety Sołeckiej.

Celem konkursu jest promocja najlepszych przykładów dobrych praktyk zrealizowanych projektów i uhonorowanie najbardziej aktywnych sołtysów, którzy pracują na rzecz społeczności lokalnej, najlepszych, czyli tych, którzy swoją aktywnością i realizacją oddolnych inicjatyw sołeckich doprowadzają do rozwoju małych społeczności wiejskich. Działania takie mogą pod każdym względem służyć za wzór do naśladowania dla innych. Oceny zgłoszeń dokonuje komisja konkursowa Wojewody Mazowieckiego i współorganizatorów. Przy ocenie zgłoszeń komisja konkursowa kieruje się następującymi kryteriami: wpływem projektu na integrację społeczną, zasięgiem projektu, materialnymi rezultatami działalności, długofalowymi oddziaływaniami projektu, finansowaniem projektu, istnieniem funduszu sołeckiego, innowacyjnością przedsięwzięcia oraz dalszymi planami związanymi z działalnością sołectwa. Zgodnie z regulaminem zgłoszenia udziału w Konkursie, mogą dokonać rady sołeckie, przewodniczący rad gmin i powiatów, wójtowie, starostowie, organizacje pozarządowe (m.in. stowarzyszenia, fundacje, kluby sportowe, parafie, OSP, Koła Gospodyń Wiejskich, Lokalne Grupy Działania) lub 15 mieszkańców sołectwa.

Pierwsza edycja konkursu odbyła się w roku 2011, druga w roku 2012.

W pierwszej edycji zwyciężyły sołectwa: **Równe** (gmina Strachówka, powiat wołomiński) i **Borzęcin Duży** (gmina Stare Babice, powiat warszawski zachodni).

Borzęcin Duży zwyciężył wśród projektów infrastrukturalnych, gdzie mieszkańcy, chroniąc się przed wandalizmem, samodzielnie zainstalowali 8 kamer monitorujących przystanki autobusowe oraz skwer im. Fryderyka Chopina. Aktywnością wykazali się również podczas zbiórki odpadów komunalnych (w 2010 r. odebrano 423 tony posegregowanych odpadów) i akcji oczyszczenia stawu. Stworzyli także stronę internetową sołectwa i sami ją administrują.

Wśród projektów „miękkich” - najlepsze było sołectwo Równe (gmina Strachówka, powiat wołomiński). Z funduszy programu grantowego „Rzeczpospolita Internetowa” oraz dzięki zaangażowaniu mieszkańców, przy remizie powstał Strażacki Internetowy Klub „Pod Florianem”. Pomieszczenie wyremontowano oraz zakupiono dodatkowe komputery. Obecnie klub jest miejscem spotkań mieszkańców, władz lokalnych, szkoleń oraz warsztatów. Sołectwo reaktywowało również Koło Gospodyń Wiejskich, które organizuje święta i uroczystości skierowane głównie do osób starszych. Zrealizowało także: projekt „Równe rodziny w Równem”, czyli warsztaty wokalne, kulinarne, rękodzielnicze oraz akcje „Pomoc dla powodzian” i „Sprzątanie Równego”.

Wśród wyróżnionych za projekty infrastrukturalne były również: **Adamowa Góra** (gmina Młodzieszyn), **Opypy** (gmina Grodzisk Mazowiecki), **Borzyczy** (gmina Liw)

oraz **Dzięcioły** (gmina Łosice). Doceniono je m.in. za budowę placów zabaw, świetlic oraz terenów rekreacyjnych. Ponadto, sołectwa **Łazy** (gmina Lesznowola), **Ościśłowo** (gmina Gliniojeck), **Borzęcin Duży** (gmina Stare Babice) oraz **Czarnów** (gmina Dąbrówka) nagrodzono za projekty integracyjne m.in. aktywizację seniorów, wędkarzy, organizację zbiórki krwi oraz rajdów rowerowych.

W roku 2012 na Mazowszu najaktywniejsze było sołectwo **Zalesie Górne** (gmina Piaseczno), które od 2008 r. regularnie wydaje gazetę „Przystanek Zalesie”. Ukazuje się ona jedenaście razy w roku w nakładzie 700 egzemplarzy.

Wśród wyróżnionych sołectw znalazły się także: **Rysie** (gmina Tłuszcz), **Konary** (gmina Nasielsk), **Opypy** (gmina Grodzisk Mazowiecki) oraz **Borki – Sołdy** (gmina Wiśniew). Doceniono je m.in. za utworzenie świetlic wiejskich, budowę placu zabaw i rekreacji społecznej oraz organizację powiatowych zawodów strzeleckich.

Wszyscy laureaci zarówno w 2011 jak i w 2012 roku otrzymali cenne upominki ufundowane m.in. przez Krajową Sieć Obszarów Wiejskich.

4. NAJLEPSZE GOSPODARSTWO EKOLOGICZNE

Konkurs przeprowadzany jest na terytorium 16 województw w dwóch kategoriach „ekologia-środowisko” i „ekologiczne gospodarstwo towarowe”.

Konkurs ma na celu identyfikację i szerzenie dobrych praktyk w zakresie rolnictwa ekologicznego, wdrażanie takich rozwiązań w gospodarstwach rolnych oraz rozpowszechnianie wiedzy z zakresu rolnictwa ekologicznego.

Ogólnopolski Konkurs na najlepsze gospodarstwo ekologiczne w roku 2012 organizowany jest przez Krajową Sieć Obszarów Wiejskich, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Fundację Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA oraz Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. Współorganizatorem Konkursu na etapie wojewódzkim był Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie.

Zwycięzcy edycji Konkursu 2010:

I miejsce

w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe”

– **Renata Telbusiewicz**

II miejsce

w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe”

– **Miroslaw Rojek**

III miejsce

w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe”

– **Adam Skierkowski**

I miejsce

w kategorii „ekologia – środowisko”

– **Stanisław Mroczek**

II miejsce

w kategorii „ekologia – środowisko”

– **Mariusz Mierzejewski**

III miejsce

w kategorii „ekologia – środowisko”

– **Marcin Tomasz Dudziak**

Zwycięzcy edycji Konkursu 2011:

I miejsce

w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe”

– **Mieczysław Mąka**

II miejsce
w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe”
– **Piotr Karwala**

III miejsce
w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe”
– **Grażyna Stelmachowska – Juzoń**

I miejsce
w kategorii „ekologia – środowisko”
– **Leszek Kwietniak**

II miejsce
w kategorii „ekologia – środowisko”
– **Sławomir Górecki**

III miejsce
w kategorii „ekologia – środowisko”
– **Urszula Kosakowska**

Zwycięzcy edycji Konkursu 2012:

I miejsce
w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe”
– **Benedykt Karłowicz**

II miejsce
w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe”
– **Artur Hackiewicz**

III miejsce
w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe”
– **Roman Gorzkowski**

I miejsce
w kategorii „ekologia – środowisko”
– **Piotr Karwala**

II miejsce
w kategorii „ekologia – środowisko”
– **Andrzej Abramowski**

III miejsce
w kategorii „ekologia – środowisko”
– **Jerzy Peplowski**

5. PRACA MAGISTERSKA

Konkurs na najlepszą pracę magisterską z zakresu rozwoju obszarów wiejskich organizowany jest w Województwie Mazowieckim od dwóch lat. Ma na celu rozbudzenie w środowisku akademickim oraz wśród młodzieży akademickiej zainteresowania obszarami wiejskimi, a w szczególności pogłębienie wiedzy o różnych formach działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w Województwie Mazowieckim. Corocznie zachęcamy studentów do wyboru tematów prac magisterskich związanych z Mazowszem i obszarami wiejskimi, corocznie również najlepsze prace nagradzamy finansowo.

W 2011 roku Kapituła Konkursu przyznała dwie nagrody:

II NAGRODA

Sylwia Łubek

za pracę „Wyznaczniki konkurencyjności na rynku owoców i warzyw w skali regionu przed i po integracji z UE na przykładzie województwa mazowieckiego”

III NAGRODA

Martyna Skalska

za pracę „Lokalna samorządność społeczności Podkowy Leśnej jako egzemplifikacja idei społeczeństwa obywatelskiego”

W roku 2012 natomiast zwyciężyli:

I NAGRODA

Kinga Balcerek i Daniel Wąsik

za pracę „Odmiany gospodarki lokalnej na przykładzie gmin Karczew i Sieciechów Województwa Mazowieckiego”

II NAGRODA

Dorota Dzierżanowska

za pracę „Zagospodarowanie obszarów podworskich w powiecie ciechanowskim”

III NAGRODA

Anna Samsel

za pracę „Badania zachowań prozdrowotnych wśród uczniów wybranych szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych na terenie powiatu ostrołęckiego”

oraz

Sandra Kreczko

za pracę „Program Leader jako narzędzie realizacji celów ekologicznych na przykładzie województwa mazowieckiego”

Komisja postanowiła również jednogłośnie przyznać pozaregulaminowe wyróżnienie dla nie ocenianej w trybie indywidualnym pracy „System dopłat jako kompensacja

ekonomiczna zadrzewień śródpolnych” dla Pani Marty Trzcianowskiej podkreślając jej nowatorstwo, oryginalność i możliwość zastosowania także w województwie mazowieckim.

6. OLIMPIADA WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI ROLNICZYCH

Olimpiada Wiedzy i Umiejętności Rolniczych odbywa się od 36 lat. Celem przedsięwzięcia jest m.in. rozwijanie wśród młodzieży zainteresowań rolnictwem oraz popularyzacja i pogłębienie wiedzy rolniczej, poza wiadomości i umiejętności zawodowe objęte programem nauczania w szkołach rolniczych, tworzenie z olimpijczyków nosicieli postępowych metod gospodarowania, w tym zwłaszcza szerzenie idei rolnictwa ekologicznego, umożliwienie trwałego łączenia wiedzy teoretycznej z umiejętnościami praktycznymi, jako podstawowej zasady nauczania rolnictwa, popularyzacja osiągnięć oraz perspektyw w rozwoju polskiego rolnictwa, z uwzględnieniem ochrony środowiska przyrodniczego. Olimpiada odbywa się w 9 blokach tematycznych:

- produkcji roślinnej
- produkcji zwierzęcej
- ogrodnictwa
- mechanizacji rolnictwa
- ochrony i inżynierii środowiska
- żywienia i gospodarstwa domowego
- agrobiznesu
- leśnym
- architektury krajobrazu

Olimpiada odbywa się w trzech etapach: szkolnym, okręgowym i centralnym. Jest to impreza powszechna, wpisana do rejestru olimpiad przedmiotowych MEN i przez resort nadzorowana. Na etapie szkolnym bierze udział około 20 000 uczniów. W etapie okręgowym planowany jest udział około 184, natomiast do etapu centralnego przechodzi ok. 220 uczniów z całego kraju. Współorganizatorami Olimpiady są uczelnie rolnicze, a nadzór merytoryczny poza Komitetem Głównym Olimpiady, pełni również Rektor danej uczelni. Obecnie w kraju funkcjonuje 9 okręgów, w tym okręg warszawski.

W 2012 roku w XXXVI edycji OWiUR wzięło udział 52 szkoły z Mazowsza (169 uczestników), a do eliminacji centralnych zakwalifikowało się aż 34 uczniów. Byli to: **Mariusz Biskupski, Dawid Zabadaj, Mateusz Kupis, Katarzyna Patrycja Rolewska, Adam Czuprynowski, Michał Kuśmierek, Adam Dąbrowski, Damian Michalski, Maciej Nowakowski, Sławomir Przybylski, Mateusz Jędrusik, Radosław Frankowski, Michał Głowacki, Martyna Gajda, Joanna Kapłon, Monika Wroniszewska, Adam Surma, Tomasz Labuk, Łukasz Gawlik, Michał Cieślak, Artur Nowicki, Mateusz Dobrzycki, Marek Burek, Marcin Żmijewski, Adam Milczarek, Adam Jarosz, Grzegorz Kusek, Wojciech Rembowski, Przemysław Kamiński, Dariusz Budziński, Damian Sulej, Ada Czechyra, Tomasz Chałupka i Emilia Kowalska.**

7. LAUR MARSZAŁKA

Samorząd Województwa Mazowieckiego, mając na uwadze potrzebę promowania produktów żywnościowych wytwarzanych przez mazowieckich producentów żywności organizuje Konkursu o Laur Marszałka Województwa Mazowieckiego dla mazowieckich producentów żywności za najlepszy produkt roku. W promocje tych produktów aktywnie włącza się Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich.

Konkurs zaplanowany został z myślą o jak najszerszym gronie producentów żywności z terenu Województwa Mazowieckiego. Szeroka formuła konkursu pozwala na skierowanie zaproszenia do udziału nie tylko do firm komercyjnych, ale także do podmiotów i organizacji zajmujących się wytwarzaniem żywności na mniejszą skalę, takich jak: koła gospodyń wiejskich, stowarzyszenia, gospodarstwa agroturystyczne, gospodarstwa ekologiczne, osoby fizyczne, które mogą udokumentować swoją działalność posiadanymi certyfikatami, dyplomami, zaświadczeniami lub innymi dokumentami np. potwierdzającymi prezentację produktu na targach, wystawach, imprezach lokalnych i regionalnych. Zgłoszony produkt powinien być powtarzalny, by można go było promować przy różnych okazjach.

Celem konkursu jest wyłonienie i nagrodzenie producentów wyróżniających się wysoką jakością produkcji, kultywowaniem i popularyzowaniem mazowieckiej tradycji kulinarnej, a także oryginalnością w podejściu do tematu żywności i przetwórstwa oraz promocja mazowieckiej żywności.

W 2012 roku zorganizowaliśmy już VI edycję Lauru Marszałka, a w poprzednim roku triumfowały m.in.:

CHLEB ŻYTNI Z ŻURAWINĄ wypiekany jest przez piekarnię Fogiel & Fogiel z Radomia, na naturalnym kwasie piekarskim oraz ze 100 proc. udziałem mąki żytniej (typ 720). Pozwala to na wydobycie pełnego smaku oraz aromatu charakterystycznego dla pieczywa z dużą zawartością takiej mąki. Sekret tego chleba o ciekawym smaku, wilgotnym wnętrzu i bogatym aromacie kryje się w dodatku żurawiny (20 proc.), który pozwala przełamać kwaśny smak fermentowanego żyta. Najlepiej smakuje podawany z masłem.

TORT OKOLICZNOŚCIOWY wyrobu Justyny Szostak z Transboru w gminie Latowicz, spośród innych wypieków wyróżnia nie tylko wyjątkowy smak, ale także wygląd. Tort ma kształt mapy Polski z wyróżnionym na jej tle Mazowszem. Na konturach naszego województwa siedzi, wykonana z masy cukrowej postać kobiety w ludowym stroju. Na torcie zatknięta została flaga naszego województwa. Zarówno tort, jak i figury wykonane zostały ręcznie z masy cukrowej. Całość została ręcznie pomalowana, naturalnymi barwnikami. Wypiek ma smak kremowo-śmietankowy.

KIEŁBASA ZE STRYCHU Z WOŁOWINĄ wyrabiana jest w Zakładzie Produkcji Produktów Mięsnych Robert Szczęsny (Nowy Podoś, gm. Płoniawy-Bramura, pow. makowski). Swoją niepowtarzalny smak kiełbasa zawdzięcza składnikom oraz wyjątkowemu sposobowi peklowania, wędzenia i parzenia. 30 proc. składu kiełbasy to mięso wołowe, pozostałe 70 proc. to wieprzowina klasy I. Na początku mięso jest przez 6 dni peklowane, potem kiełbasę wędzi się w dymie z drzewa olszowego i jałowcowego. Na koniec kiełbasa jest parzona przez 25 minut.

ŚMIETANA TERMIZOWANA 18 PROC. „Z WIEJSKIEGO DWORKU” to produkt z Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Grodzisku Mazowieckim. Spośród innych produktów tego typu – oprócz wysokiej jakości i wyjątkowego smaku – wyróżnia ją opakowanie. Dzięki zastosowaniu szklanego opakowania śmietana nie zmienia smaku ani zapachu. Dodatkowo wyróżnia się na półce sklepowej, a klient ma szansę ocenić zawartość opakowania jeszcze przed zakupem. Zamknięcie typu twist-off zapewnia bezpieczeństwo i wygodę użycia. Śmietana jest doskonałym dodatkiem zarówno do dań gorących – takich jak zupy i sosy, jak i podawanych na zimno – np. sałatek czy dressingów.

JAGODA Z ŻUBRÓWKĄ z firmy „Smaki i Aromaty” Anny Langowskiej z Kobyłki to delikatna konfitura wykonana z owoców I gatunku, w delikatnym żelu z dodatkiem smakowym wódki „Żubrówki”. Produkt wytwarzany jest ręcznie w niewielkich partiach produkcyjnych z ok. 2 kg owoców. Na początku jagody są smażone, potem odparowywane przez gotowanie, na końcu dodaje się pektynę oraz alkohol, jako dodatek smakowy i aromatyzujący. Przy wyrobie konfitury nie stosuje się pasteryzacji, dzięki czemu zachowuje ona pełny smak, aromat i kolor owoców.

MIODY OSTROWSKIE WIELOKWIATOWE z Gospodarstwa Pszczelarskiego Zbigniewa Szymańskiego z Ostrowi Mazowieckiej to miód płynny lub skryształizowany pochodzący z nektaru kwiatów. Najczęściej jest to nektar z chabra bławatka, kruszyny, komonicy oraz koniczyny białej, który nadaje produktowi zabarwienie od jasnożółtego, słomkowego do brązowego z zielonkawymi refleksami. Miód charakteryzuje się intensywnym aromatem ze specyficznym łagodnym zapachem oraz delikatnym, lekko słodkim smakiem.

NALEWKA Z CZARNEJ PORZECZKI z Nalewkarni Longinus z Ciechanowa wytwarzana jest metodą tradycyjną. Jest to nalewka bardzo wyrazista, aromatyczna i esencjonalna. Ma bardzo głęboką, ciemnogrnatową barwę charakterystyczną dla produktów z czarnej porzeczki oraz bardzo bogaty bukiet smakowo-zapachowy.

SYROP MALINOWY wytwarzany w firmie Krokus Przetwórnia Owoców i Warzyw Czesław Caryk, w Pająkowie (gmina Przyłęk) to jedyny na rynku syrop otrzymywany w sposób tradycyjny – czyli z owoców malin zasypanych cukrem a nie z koncentratów. Syrop wytwarzany jest według XIX-wiecznego przepisu. Wszystko to sprawia, że syrop zachowuje, przypisywane mu tradycyjne właściwości lecznicze. Charakteryzuje się on wyśmienitym smakiem i aromatem typowym dla malin, pięknym, naturalnym kolorem oraz gęstą konsystencją.

CHLEB GRYCZANY NA ZAKWASIE z Koła Gospodyń Wiejskich Dosin, Marzena Nowakowska (pow. legionowski) to produkt wypiekany bez konserwantów i ulepszaczy. Charakteryzuje się wyjątkowym smakiem, który zawdzięcza dodatkowi mąki gryczanej, kaszy gryczanej, otręb oraz kminku. Bardzo długo zachowuje świeżość, nie kruszy się i bardzo dobrze kroi.

PAGÓRKI MAZOWIECKIE z Koła Gospodyń Wiejskich Dosin, Iwona Garbulińska (pow. legionowski) to ciasto o niepowtarzalnym smaku i wyglądzie. Kształtem przypomina teren Mazowsza – lekko pofałdowany, pagórkowaty. Duszą pagórków są jabłka użyte do wypieku. W zależności od wielkości jabłek pagórki są mniejsze lub większe. Pani Iwona otrzymała przepis od swojej mamy, w tej chwili ciasto stało się już tradycyjnym wypiekiem w jej rodzinie.

SZYNKA Z NOGĄ WĘDZONĄ to wyrób Zakładów Mięsnych Czachorowski Tomasz, Andrzej Czachorowski w Bożewie (pow. sierpecki). Jest to szynka wieprzowa z zachowaną strukturą tkankową. Charakteryzuje się wyjątkowym smakiem oraz kolorem. Mięso jest soczyste, kruche, lekko wilgotne, bez galarety i tłuszczu. Z jednego kilograma świeżego mięsa w procesie obróbki powstaje ok. 0,90 kg gotowego produktu.

SER BIAŁY Z „MARKOWEJ ZAGRODY” to wyrób pochodzący z „Markowej Zagrody” Agnieszki Zalewskiej w Nowym Pawłowie (pow. przasnyski). Wyrabiany jest metodą tradycyjną, zgodnie z recepturą przekazywaną ustnie z pokolenia na pokolenie. Ser charakteryzuje się wyjątkowym smakiem oraz bardzo przyjemnym maślanym zapachem. Ma kształt spłaszczonej kuli, o barwie białej lub lekko kremowej. Do jego wyrobu wykorzystuje się tylko i wyłącznie mleko krowie, od krów hodowanych w gospodarstwie państwa Agnieszki i Marka Zalewskich.

SŁONECZNY OLEJ Z ZIELONYCH MOSTÓW NARWI z Gospodarstwa Produkcyjno-Handlowo-Usługowego „Kowalski” w Winnikach (pow. nowodworski) to olej lniany produkowany metodą doboru naturalnego z najwyższej jakości siemienia lnianego złocistego. Cechuje go wyjątkowo łagodny smak z lekką nutką orzechowo-sesamową. Olej lniany to produkt o wysokiej wartości odżywczej, zawierający dużo nienasyconych kwasów tłuszczowych omega-3. Jest doskonałym dodatkiem do warzyw, ryb oraz mięs.

GOLĄDKOWSKI MIÓD Z MNISZKA to produkt Uczniowskiego Klubu Sportowego przy Zespole Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego w Gołądzkowie (pow. pułtuski). Wyróżnia go wyjątkowy sposób produkcji. Kwiaty mniszka należy namoczyć w zimnej wodzie, gotować, połączyć z cytryną krojoną w plasterki i cukrem, a następnie gotować do czasu uzyskania gorącego syropu. Miód z mniszka ma właściwości wzmacniające i oczyszczające. Skutecznie leczy chrypkę i kaszel.

KRUPNIK KURPIOWSKI z Pasięki „Kurpik” Teresy Niedźwiedzkiej w Olszewie-Borkach (pow. ostrołęcki) to słodki i silnie rozgrzewający napój alkoholowy przyrządzony na bazie miodu. Można go podawać zarówno na zimno, jak i na gorąco. Działa doskonale na układ nerwowy, trawienie, poprawia apetyt, leczy kaszel i katar. Krupnik to tradycyjny trunk litewski, który szybko zyskał popularność na ziemiach polskich.

KIEŁBASA MAZOWIECKA PODSUSZANA to wyrób firmy Suraż-Pol Zakład Przetwórstwa Mięsnego Paweł Surażyński w Regiminie (pow. ciechanowski). Jest to gruba kiełbasa o delikatnym smaku i zapachu przypraw – soli, czosnku i pieprzu.

8. INNE WYBRANE KONKURSY I PLEBISCYTY

W 2012 roku **Gmina Pomiechówek** zaproponowała podczas swoich Dożynek Gminnych II Turniej Sołectw Gminy Pomiechówek. Drużyny z jedenastu sołectw zmierzyły się w siedmiu konkurencjach (obok konkurencji sportowo – rekreacyjnych także konkurs wiedzy o Unii Europejskiej oraz Funduszu Sołeckim), a punkty można było zdobywać także za najładniejsze posesje na terenie sołectwa.

Uczestnicy konkursu musieli wykazać się zatem pomysłowością, sprytem, dobrą pracą w zespole, ponadprzeciętną wiedzą i... poczuciem humoru. Zwycięskimi okazały się sołectwa: **Czarnowo, Brody Parcele i Szczypiorno**.

Gmina Iłża zaproponowała z kolei podczas obchodów IX Świąta Kukurydzy w Chwałowicach „Konkurs wiedzy o uprawie kukurydzy”. Celem konkursu jest popularyzacja wśród rolników wiedzy z zakresu podstawowych zasad uprawy kukurydzy na ziarno i na kiszonkę, promocja wykorzystania kukurydzy do celów alternatywnych, popularyzacja programów pomocowych dla rolnictwa oraz popularyzacja uprawy kukurydzy w regionie radomskim. Konkurs obejmował zagadnienia dotyczące uprawy i przygotowania gleby oraz uprawy kukurydzy na ziarno i na kiszonkę, alternatywnych źródeł zastosowania kukurydzy oraz zagadnienia dotyczące programów pomocowych dla rolnictwa finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Zwycięzcami konkursu, w którym nagrody fundowała Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, zostali: **Jacek Stępień** ze Starosiedlic; **Mirosław Ryszkowski** z Jedlanki Nowej oraz **Marek Pastuszka** z Jedlanki Starej.

W maju 2012 roku **Miasto i Gmina Głinojeck** zaproponowało po raz pierwszy Konkurs Wiedzy o Wspólnej Polityce Rolnej Unii Europejskiej skierowany do młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej z północnego Mazowsza. W konkursie wystartowało 64 uczniów, a pierwsze trzy miejsca zajęli: **Mariusz Szczepiek** z Zespołu Szkół nr 2 w Płońsku; **Marcin Pychewicz** z Gimnazjum w Gzach oraz **Jarosław Roman** z CJU w Gołotczyźnie.

Związek Młodzieży Wiejskiej jest pomysłodawcą i głównym inicjatorem powstania Olimpiady Młodych Producentów Rolnych. Olimpiada od wielu lat cieszy się ogromnym zainteresowaniem wśród młodych ludzi żywo związanych z problematyką rolniczą. Jest współzawodnictwem z zakresu szeroko rozumianej wiedzy rolniczej, zarówno praktycznej jak i teoretycznej. Konkurs skierowany jest do młodych producentów rolnych oraz uczniów posiadających lub współgospodarujących w gospodarstwie rolnym. Olimpiada przebiega trój etapowo, począwszy od eliminacji szkolnych, poprzez finały wojewódzkie, a kończąc na Finale Krajowym.

Niezależnie od propozycji KSOW Samorząd Województwa Mazowieckiego (Departament Rolnictwa i Modernizacji Terenów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa mazowieckiego w Warszawie) corocznie proponuje swoim partnerom inne konkursy m.in.:

- Polski Producent Żywności
- Agroliga

- Bezpieczne Gospodarstwo Rolne
- Smak ekologicznej Żywności
- Kuchnia Polska na Mazowszu

Do udziału we wszystkich opisanych w niniejszej broszurze przedsięwzięciach serdecznie zapraszamy.

eKSpresOWy PREZEGLĄD WYDARZEŃ – ROCZNIKI 2011 i 2012

eKSpreSOWy przegląd wydarzeń

Słowo na początek

Korzystając z gościnności „Kroniki Mazowieckiej”, proponujemy wszystkim jej Czytelnikom cykliczne spotkania z Krajową Siecią Obszarów Wiejskich (KSOW). Co to jest KSOW? Jakże działania prowadzi? Z kim współpracuje? O tym dowiecie się Państwo właśnie z „eKSpreSOWego przeglądu wydarzeń”. Życzymy miłej lektury i cennych z niej doświadczeń.

Newsletter

Przed nami

Do 7 października trwa bardzo ważny konkurs finansowany przez KSOW – dla absolwentów wyższych uczelni na najlepszą pracę magisterską, poświęconą rozwojowi obszarów wiejskich w naszym województwie. Po raz pierwszy w historii magistranci mogą walczyć o nagrody pieniężne (od 7 do 3 tys. zł).

Dwie inne ciekawe propozycje konkursowe zmierzają już ku końcowi i ostatecznym rozstrzygnięciom – jak co roku wybieramy na Mazowszu „Przyjazną Wieś” i „Najlepsze gospodarstwo ekologiczne”. Wyniki tych konkursów przedstawimy w kolejnych wydaniach „eKSpreSOWego przeglądu wydarzeń”.

Wiesz – rozumiesz**Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich**

Najprościej rzecz ujmując, Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich to propozycja szeroko rozumianej współpracy i wymiany doświadczeń w zakresie rozwoju obszarów wiejskich pomiędzy wszystkimi organizacjami działającymi na obszarach wiejskich oraz na rzecz ich rozwoju. Sieć powstała we wszystkich krajach Unii Europejskiej na podstawie przepisów rozporządzenia Rady Unii Europejskiej z 20 września 2005 r.

W Polsce strukturę KSOW stanowią: Sekretariat Centralny (w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi) i 16 sekretariatów regionalnych (w samorządach województw). W ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich przeprowadzane są: szkolenia, badania, analizy, spotkania, imprezy wystawiennicze, a także inne inicjatywy skierowane do gmin i powiatów, lokalnych grup działania oraz osób fizycznych i prawnych.

Lokalna grupa działania (LGD)

To grupa osób reprezentujących miejscową społeczność i zaangażowanych w działania na rzecz rozwoju lokalnego. Członkami LGD mogą być m.in. przedstawiciele samorządów gmin, placówek oświaty, kultury, parafii, organizacji i stowarzyszeń działających na danym terenie, firm, spółdzielni itp., a także przedstawiciele poszczególnych miejscowości. Na terenie danej gminy może funkcjonować tylko jedna taka grupa. LGD powinna być zarejestrowana jako stowarzyszenie (z pewnymi wyjątkami) w KRS, posiadać statut i wybrane władze: radę, zarząd, komisję rewizyjną.

Trzy krótkie pytania...

... do członka Zarządu Województwa Mazowieckiego Janiny Ewy Orzełowskiej**PROW, KSOW, POIS, RPO, PO KL... Nie gubi się Pani w tym europejskim strumieniu pieniędzy?**

Każda z tych propozycji jest inna i każda jest potrzebna, dlatego warto się z nimi zapoznać i z nich korzystać. Ja szczególnie cenię i staram się zgłębiać Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) i Krajową Sieć Obszarów Wiejskich (KSOW). Obydwa te instrumenty są przeznaczone dla wsi i rolnictwa.

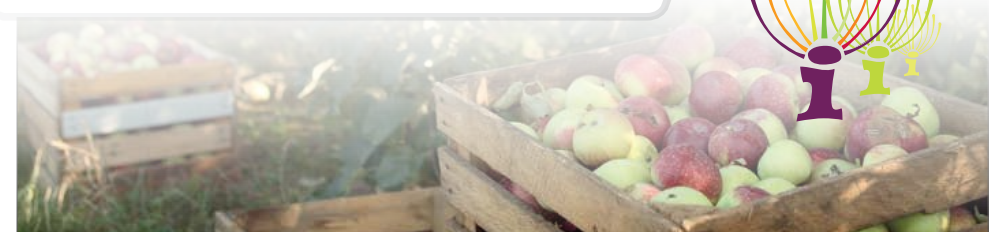
Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich jest w tym zestawieniu młodsza. Widać nieporadność wieku niemowlęcego?

Na szczęście szybko udało nam się stworzyć strukturę KSOW – sekretariat regionalny i zaproponować partnerom atrakcyjny plan działania. Po trzech latach mamy już blisko stu partnerów KSOW. Corocznie współorganizujemy lub współfinansujemy ponad 50 przedsięwzięć, co daje średnio miesięcznie 4-5 imprez, szkoleń, targów czy wystaw. Zatem to nie wiek niemowlęcy, tylko świądome, spokojne dorastanie.

Niedługo kończy się rok 2011, a także „Plan Działania KSOW na lata 2010-2011”.**Czekają nas rewolucje?**

Raczej ewolucje wynikające z tych trzech lat doświadczeń. Prawdopodobnie w planie pojawi się kilka nowych elementów, które proponują nasi partnerzy. Może zmienimy akcenty finansowe między poszczególnymi działaniami. Ale i w KSOW, i w innych politykach krajowych rewolucje nie są potrzebne. Potrzebny jest spokój i konsekwencja.

Piotr Marzec
Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny
Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

eKSpreSOWy przegląd wydarzeń

W konkursach takich jak „Przyjazna Wieś” mamy okazję poznać inwestycje realizowane dzięki pozyskanym funduszom unijnym. Zwyciężając najciekawsze projekty mające wpływ na poprawę jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich. Są one przykładem dla innych, jak aplikować o środki UE, a przede wszystkim udowodniając, że warto to robić.

Newsletter

Za nami

Etap wojewódzkiego konkursu „Przyjazna Wieś”, organizowanego przez Krajową Sieć Obszarów Wiejskich, zakończył się 3 października. W kategorii infrastruktura techniczna zwyciężyła gmina Borowie z projektem „Kompleksowa przebudowa układu komunikacyjnego”, drugie miejsce zajęła gmina Jabłonna Lacka z propozycją „Budowy infrastruktury wodociągowej”, a trzecie – gmina Lelis z „Budową boiska sportowego przy szkole podstawowej w Nasiadkach”. W kategorii infrastruktury społecznej w tym roku „Przyjazną Wsią” została gmina Kałuszyn z projektem „Zagospodarowanie centrum wsi Zimnowodna”. Podczas V Mazowieckiego Kongresu Rozwoju Obszarów Wiejskich, który odbywał się od 15 do 16 września w Zegrzu, zapoznano się z najnowszymi wiadomościami o PROW na lata 2007-2013, podejściu Leader, a także planami na przyszłość i funkcjonowaniem LGD. W spotkaniu wzięło udział ponad 150 wójtów, burmistrzów

i działaczy lokalnych grup działania. Było też ono okazją do dyskusji z Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi Markiem Sawickim, Marszałkiem Województwa Mazowieckiego Adamem Struzikiem oraz członkiem Zarządu Województwa Mazowieckiego Janiną Ewą Orzełowską.

Przed nami

Po konkursie na najlepszą pracę magisterską proponujemy – w ramach działania „Wzmocnienie systemu oceny polityki rozwoju obszarów wiejskich” zawartego w „Planie Działania KSOW na lata 2010-2011” – badania naukowe i analizy na temat wpływu środków UE na rozwój obszarów wiejskich. Powinny one obejmować projekty wchodzące w zakres wybranych lokalnych strategii rozwoju oraz potrzeby i kierunki rozwoju obszarów wiejskich w województwie mazowieckim. Uzyskane wyniki zostaną opublikowane. Proponujemy także dalszy ciąg szkoleń nt. zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, w tym bioróżnorodności. Szczegóły, jak zawsze, na www.mazowieckie.ksow.pl.

Wiesz – rozumiesz**„Plan Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich”**

Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich działają na podstawie dokumentu strategicznego nazwanego Planem Działania, który powstaje w dwuletnim cyklu. Zawiera on m.in. zestawienie priorytetów KSOW; ramowy harmonogram czasowy dla realizacji działań; opis tych działań i Indykatywny budżet KSOW na realizację „Planu Działania”. Obecnie kończy się „Plan Działania na lata 2010-2011”. Dokument podstawowy, a także późniejsze zmiany do niego, zatwierdzają każdorazowo Zarząd Województwa Mazowieckiego oraz Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Wszystkie zadania prowadzone przez SR KSOW i jego partnerów muszą być z nim zgodne, dlatego warto zapoznać się z jego treścią.

Piotr Marzec, Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny
Krajowej Sieci
Obszarów Wiejskich

W gminie Borowie przybyło 14 nowych ulic

... do Wójta Gminy Borowie Wiesława Gąski, zwycięzcy regionalnego etapu konkursu „Przyjazna Wieś 2011”.**Jak zostaje się „przyjazną wsią”?**

Dzięki naszemu projektowi, który zgłosiliśmy do konkursu, stworzyliśmy kompleks komunikacyjny we wsi Borowie. Zakładał on budowę parkingu i czternastu ulic wraz z ich odwodnieniem. Tym samym udowodniliśmy, że w jednym projekcie można zrealizować szeroki zakres prac.

To trzecia edycja tego konkursu, ale już ponad siedem lat korzystania z funduszy europejskich. Czy widać, ile przez ten czas zmieniło się na mazowieckiej wsi?

Podróżując po Mazowszu, nie sposób nie zauważyć ogromnego wkładu unijnych środków w rozwój szeroko pojętej infrastruktury, bo informują o tym ustawione tablice. Bez tego dofinansowania także samorząd gminy Borowie nie byłby w stanie zrealizować tak wielu inwestycji w tak krótkim czasie.

Co w najbliższych planach inwestycyjnych państwa gminy?

Obecnie budowana jest kanalizacja sanitarna oraz przebudowywany budynek Gminnej Izby Pamięci w Lalinach. Rozpoczą-

namy też dwa projekty edukacyjne w przedszkolach i klasach I-III szkół podstawowych. Planujemy również remont wraz z przebudową byłego budynku kościoła przejętego od parafii rzymskokatolickiej na potrzeby działalności kulturalno-edukacyjnej. Mam także nadzieję, że w przyszłości pozyskamy fundusze na budowę kanalizacji sanitarnej wraz z rozbudową oczyszczalni ścieków dla pozostałych czternastu sołectw.

Gratulujemy i dziękujemy za rozmowę.

eKSpreSOWy przegląd wydarzeń

Newsletter

ZA NAMI

W dniach 19-20 października w Warszawie odbył się Europejski Kongres Gmin Wiejskich wpisany w oficjalny program polskiej Prezydencji PL 2011. Współorganizatorami i współorganizatorami spotkania byli Sekretariat Regionalny KSOW i Samorząd Województwa Mazowieckiego. Seminarium zostało bardzo dobrze ocenione przez gości z całego kontynentu, a zakończyło się przyjęciem „deklaracji warszawskiej” o roli polityki spójności w rozwoju obszarów wiejskich.

Ponadto Sekretariat Regionalny KSOW zaproponował lokalnym grupom działania i innym partnerom sieci dwa wyjazdy studyjne w październiku i listopadzie – do Austrii i Włoch oraz do Hiszpanii.

PRZED NAMI

Na przełomie listopada i grudnia zostaną wręczone nagrody zwycięzcom konkursów

Korzystanie z doświadczenia tych, którym udało się już wdrożyć coś, do czego my dążymy jest najprostszą drogą osiągnięcia wymarzonego celu. Dlatego Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich dba o to, by zainteresowani mogli poznawać dobre praktyki nie tylko na szkoleniach, ale i podczas wyjazdów studyjnych.

Trzy krótkie pytania...

do Bożeny Borkowskiej z Mazowieckiej Izby Rolniczej – współorganizatora wyjazdu studyjnego dla rolników do Austrii i Włoch.**Po co potrzebne są wyjazdy studyjne?**

Zawsze warto podpatrywać lepszych od siebie i zbierać doświadczenia zarówno teoretyczne, jak i praktyczne. Najczęściej wyjazdy studyjne organizujemy do krajów „starej” Unii, które od wielu lat wdrażają europejskie projekty i programy, ale zdarzają się także wizyty u najbliższych sąsiadów. Wymieniamy wtedy doświadczenia, wspólnie szukamy dobrych rozwiązań. Przyjmujemy też grupy gości z zagranicy, bo równie ważne, jak oglądanie obcych przykładów, jest pokazywanie sprawdzonych przez siebie praktyk.

Tym razem Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich z Mazowiecką Izbą Rolniczą zaproponowały wyjazd do Austrii i Włoch.**Co tam obejrzelicie?**

Razem z grupą ponad trzydziestu rolników z całego Mazowsza odwiedziliśmy kilka funkcjonujących biogazowni i biocięplowni. Dyskutowaliśmy o źródłach energii odnawialnej, możliwościach ich wykorzystania w Polsce, podglądaliśmy rozwiązania techniczne i organizacyjne.

Wizyta w biogazowni w Ramingstein pozwoliła podpatrzeć, jak efektywnie można wykorzystywać odnawialne źródła energii. Na zdjęciu jeden z obiektów technicznych

Czy na Mazowszu są warunki do rozwoju energii odnawialnej?

W naszym regionie zdecydowanie tak, dlatego zachęcamy do zainteresowania się tą problematyką. Podczas tej wizyty wszyscy przekonaliśmy się, że budowa biogazowni nie jest szczególnie skomplikowana, a może być nie tylko bardzo korzystna dla środowiska naturalnego, ale i opłacalna.

Dziękujemy za rozmowę.

„Przyjazna Wieś” i „Najlepsza praca magistrska poświęcona rozwojowi obszarów wiejskich”. Z kolei zainteresowanych tematem „Wytwarzanie produktów tradycyjnych i regionalnych z własnych surowców w gospodarstwach rolników indywidualnych” zapraszamy na szkolenia do Ostrowi Mazowieckiej (29 listopada) i Kałuszyna (6 grudnia).
Szczegóły na www.mazowieckie.ksow.pl.

WIESZ – ROZUMIESZ**Podejście Leader**

Oznacza ono „powiązanie działań z zakresu rozwoju wsi” – jest to sposób na rozwój obszarów wiejskich poprzez aktywizację lokalnych społeczności. Podejście Leader uświadamia, jak ważna i potrzebna jest działalność mieszkańców wsi. Od momentu uruchomienia w 1991 r. dostarcza ono społecznościom wiejskim narzędzi do odgrywania aktywnej roli w kształtowaniu własnej przyszłości. Obecnie Leader, jako zintegrowana część PROW 2007-2013, zachęca do poszukiwania nowych sposobów na konkurencyjność, efektywne wykorzystanie swoich atutów oraz pokonywanie nowych wyzwań.

Lokalna strategia rozwoju (LSR)

To jeden z najważniejszych elementów podejścia Leader. Każde lokalne partnerstwo, czyli w polskich realiach – lokalna grupa działania (LGD) – musi taki dokument opracować i wdrażać. LSR jest ostatecznie oceniana przez samorząd województwa i musi zawierać m.in.: charakterystykę LGD; opis obszaru objętego LSR; analizę SWOT tego obszaru; wskazanie celów ogólnych i szczegółowych; określenie misji LGD oraz budżetu LSR dla każdego roku realizacji. Warto zapoznać się z lokalną strategią rozwoju zamieszczoną na stronie internetowej LGD z naszego obszaru, by zobaczyć, co zmieni się wokół nas w najbliższej przyszłości.

Piotr Marzec, Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny
Krajowej Sieci
Obszarów Wiejskich

eKSpreOWy przegląd wydarzeń

Zbliża się koniec roku pełnego wyzwań, doświadczeń i wydarzeń. Jak w życiu codziennym – podsumujemy sukcesy, dokonujemy bilansu porażek, robimy wewnętrzne remanenty. Ale także kreśliłyśmy plany na przyszłość. Przyszłość Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich.

Newsletter

PRZED NAMI – ROK 2012

Mamy nadzieję, że przyszły rok będzie równie aktywny dla KSOW, jak ten kończący się, zatem przedstawiamy wstępny harmonogram najważniejszych działań, wpisany w cztery pory roku, wynikający z „Planu Działania Sekretariatu Regionalnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w województwie mazowieckim na lata 2012-2013”. Zachęcamy również do lektury całego dokumentu na stronie internetowej www.mazowieckie.krow.org.pl.

Wiosna

Spotkania i szkolenia dla lokalnych grup działania; Targi Fruit Logistica w Berlinie; Targi Agrotavel w Kielcach; festiwale etnograficzne.

Lato

Szkolenia tematyczne dla samorządów; „Konkurs na najlepszą pracę magisterską”; festiwale folklorystyczne; „Konkurs na najlepsze gospodarstwo ekologiczne”.

Kongresu Rozwoju Obszarów Wiejskich w Zegrzu. Te wielkie imprezy dla rolników i samorządowców były okazją do wymiany doświadczeń, poznawania planów na przyszłość, a także integracji. Dużym zainteresowaniem cieszyły się też szkolenia dla lokalnych grup działania i samorządów. Tu na pierwszy plan wybiły się tematy związane z energią odnawialną i produktem tradycyjnym, ale nie brakowało także tematów dnia codziennego, dotyczących wdrażania lokalnych strategii rozwoju czy przyszłości podejścia Leader. Nowością w 2011 r. było natomiast zorganizowanie spartakiady KSOW dla reprezentacji z całego kraju oraz konkursu na najlepszą pracę magisterską. Wszystko wskazuje na to, że te propozycje będą kontynuowane.

Rok 2011 to także rok polskiej prezydencji w Unii Europejskiej. Jak KSOW zaangażował się w problematykę europejską?

Przed wszystkim współorganizowaliśmy oficjalny Europejski Kongres Rozwoju Gmin Wiejskich, ale także, wzorem lat ubiegłych, wzięliśmy udział w tematycznych wyjazdach studyjnych. Europa nam nie straszna.

Dziękujemy za rozmowę.

Jesień

Dożynki Województwa Mazowieckiego; konkurs „Przyjazna wieś”; wizyty studyjne; VI Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Zima

Szkolenia tematyczne i seminaria dla rolników; festiwale kulinarne; akcje promocyjno-informacyjne; badania i analizy.

Oczywiście jest to ogólny i uproszczony zarys działalności KSOW – jak zwykle liczymy na aktywność wszystkich partnerów (samorządów, lokalnych grup działania, organizacji pozarządowych). Szczegółowych dat i wykazu konkretnych propozycji należy szukać na bieżąco na stronie internetowej SR KSOW oraz w „Kronice Mazowieckiej”.

WIESZ – ROZUMIESZ

Struktura KSOW

Funkcjonowanie Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w Polsce opiera się na dwóch szczeblach – Sekretariacie Centralnym w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi i Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA oraz Sekretariatach Regionalnych na szczeblu samorządów wojewódzkich (w naszym województwie w Departamencie Rolnictwa i Modernizacji Terenów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie). To w sekretariatach regionalnych należy szukać świeżych informacji i wsparcia, Sekretariat Centralny zajmuje się bowiem koordynacją działań w skali całego kraju i tzw. projektami sieciującymi. Bieżące działanie wspiera także Grupa Robocza ds. KSOW przy Ministrze Rolnictwa i Rozwoju Wsi, w skład której wchodzi m.in. przedstawiciel Mazowsza. Grupa zbiera się średnio raz na kwartał, podejmując najważniejsze dla funkcjonowania KSOW decyzje.

Piotr Marzec, Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

Trzy krótkie pytania...

do dyrektora
Departamentu
Rolnictwa
i Modernizacji
Terenów Wiejskich
UMWM Radosław
Rybickiego

Kończy się kolejny rok pracy Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Jaki był ten okres dla województwa mazowieckiego?

Działania KSOW w województwie dzieliliśmy na cykliczne oraz propozycje nowe (jednorazowe albo takie, które chcemy, by w przyszłości na stałe wpisały się w działania samorządu). W bieżącym roku KSOW współorganizował lub współfinansował ponad sześćdziesiąt przedsięwzięć o zasięgu lokalnym i ponadregionalnym. Obrazowo rzecz ujmując, uchwały Zarządu na ten temat zajmują trzy segregatory. Z całą pewnością był to zatem rok obfity w wydarzenia i propozycje.

Z czego Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich jest szczególnie zadowolona?

Przed wszystkim z działań, które co roku proponujemy mazowieckiej wsi, rolnikom i samorządowcom. Szczególnie dumny jestem z Dożynek Województwa Mazowieckiego w Wyszku i z V Mazowieckiego

Mazowiecka wieś bardziej atrakcyjna

Na pewno mogą tak powiedzieć mieszkańcy gmin Borowie, Jabłonna Lacka, Lelis, a także Kałuszyn, Suchożebry i Brochów – tegorocznych zwycięzców konkursu „Przyjazna wieś”. Wybrano najlepsze, najciekawsze i najbardziej innowacyjne projekty finansowane ze środków europejskich, służące poprawie warunków życia na wsi. Organizatorem konkursu w województwie mazowieckim jest tutejszy Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. W tegorocznej edycji zgłoszono czternaście projektów w dwóch kategoriach: infrastruktura techniczna i infrastruktura społeczna. Komisja wyłoniła trzech laureatów w każdej kategorii.

Infrastruktura techniczna

I miejsce. Kompleksowa przebudowa układu komunikacyjnego dla poprawy spójności społeczno-gospodarczej gminy Borowie (powiat garwoliński)

Dzięki realizacji projektu mieszkańcy Borowia mogą korzystać już z nowo wybudowanego parkingu oraz czternastu dróg gminnych. Są to ulice: Wesola, Sasimowskiego, Szkolna, Miła, Kwiatowa, Polna, Wierzbowa, Nadwodna, Jasna, Słoneczna, Bankowa, Popławskiego, Strażacka i Kościelna. Wykonano lub wzmocniono istniejącą podbudowę, nawierzchnię bitumiczną oraz wzmocniono ją masą bitumiczną. Wybudowano też chodniki i przebudowano zjazdy w granicach pasa drogowego. Powstały progi zwalniające; ścieki podchodnikowe i przykrawężnikowe; przepusty i ścianki czołowe. Pojawiło się również oznakowanie pionowe i poziome, a także kolektor deszczowy. Został utwardzony i zmodernizowany istniejący gruntowy parking w pobliżu drogi krajowej nr 76. Łączna długość przebudowanych dróg to 3,93 km, a wybudowanych chodników – 3,52 km. Realizacja projektu zwiększyła przepustowość dróg gminnych i udrożniła drogę krajową, zapewniając spójność komunikacyjną obszaru.

II miejsce. Budowa infrastruktury wodociągowej w gminie Jabłonna Lacka (powiat sokołowski)

Celem projektu było uporządkowanie systemu wodociągowej gminy poprzez budowę nowoczesnej stacji uzdatniania wody i sieci wodociągowej. Inwestycja ma także pomóc w powstawaniu przydomowych oczyszczalni, szczelnych szamb i sieci kanalizacyjnej. W etapie pierwszym projektu wybudowano stację uzdatniania wody, 20 925 mb sieci wodociągowej oraz 102 przyłącza. W ramach drugiego etapu projektu powstało 5646 mb sieci wodociągowej o przekroju 160 mm, 9448 mb sieci wodociągowej o przekroju 110 mm oraz osiemdziesiąt sześć przyłączy. Łącznie przygotowano tym samym 3,5 ha terenów inwestycyjnych i rekreacyjnych. Warto dodać, że miejscowości, w których projekt był realizowany, leżą na obszarze objętym programem NATURA 2000.

III miejsce. Budowa boiska sportowego przy Szkole Podstawowej w Nasiadkach w gminie Lelis (powiat ostrołęcki)

Dzięki projektowi powstała kolejna baza sportowo-educacyjna na terenie gminy Lelis, która przyniesie wymierne korzyści z użytkowania. Budowa boiska sportowego przy Szkole Podstawowej w Nasiadkach w gminie Lelis podniosła poziom edukacyjny oraz zmniejszyła dysproporcje między obszarami wiejskimi a miejskimi. W ramach inwestycji powstały: boisko uniwersalne, skocznia w dal, bieżnia oraz chodniki z kostki betonowej. Zamontowano również ławki i zbudowano ogrodzenie. Popiepszyli się stan infrastruktury edukacyjnej, sportowej i dydaktycznej na terenie gminy.

eKSpresOWy przegląd wydarzeń

Z roku na rok zwiększa się liczba partnerów Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, a wraz z nią – gama propozycji KSOW dla wszystkich, którym zależy na rozwoju terenów wiejskich. Dziś zatem o partnerach (a także, jaki związek z nimi mają grupy producenckie) i o tym, co mogą znaleźć wśród ofert i inicjatyw do nich kierowanych.

Newsletter

ZA NAMI

Już od kilku lat luty jest dla KSOW miesiącem, w którym organizowane są największe targi owocowo-warzywne w regionie Europy Centralnej i Wschodniej – FRUIT LOGISTICA w Berlinie. W tym roku do stolicy Niemiec pojechało dwudziestu czterech wystawców – grup producenckich, rolników i przedsiębiorców indywidualnych. Trzy targowe dni są okazją do odnowienia kontaktów handlowych i zdobycia nowych rynków zbytu. Cała gama imprez towarzyszących targom (seminariów, szkoleń, specjalistycznych pokazów) znajduje swoich wiernych odbiorców, także z Polski.

Tegoroczną ekspozycję narodową wspierały tradycyjnie Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, Agencja Rynku Rolnego, Związek Sadowników RP oraz samorządy województw – mazowieckiego i lubelskiego.

PRZED NAMI

Już w kwietniu KSOW proponuje drugą ważną imprezę targową – tym razem targi AGROTRAVEL w Kielcach. Tu z kolei zaprezentują się produkty turystyki wiejskiej i gospodarstwa agroturystyczne. Szczegóły wkrótce.

WIESZ – ROZUMIESZ

Partnerzy KSOW

Partnerem KSOW w zasadzie może zostać każdy podmiot (samorząd, lokalna grupa działania, związek branżowy, izba rolnicza, szkoła średnia lub wyższa, osoba fizyczna i prawna). Warunkiem jest zainteresowanie, zaangażowanie i deklaracja wymiany informacji na temat rozwoju obszarów wiejskich. Zainteresowani powinni złożyć stosowną aplikację przez oficjalną stronę internetową www.kso.w.pl, na której znajduje się formularz do wypełnienia. Według danych z 31 grudnia 2011 r. w województwie mazowieckim zarejestrowano 107 partnerów, wśród których największą liczbę stanowią samorządy gminne (23) i lokalne grupy działania (również 23). W KSOW aktywnie działają też stowarzyszenia (11) i fundacje (8), a także mazowieccy przedsiębiorcy (7); porozumienia lokalne i regionalne (5) oraz uczelnie wyższe (4). Zrzeszone są również związki zawodowe, organizacje branżowe czy instytucje resortowe.

Piotr Marzec
i Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci
Obszarów Wiejskich

podmiotami w niej obecnymi. Mam tu na myśli przede wszystkim samorządy gminne, związki branżowe i lokalne grupy działania, z którymi realizujemy wiele projektów. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich ma zatem także kilka propozycji skierowanych do grup bezpośrednio – szkolenia, seminaria, targi i wyjazdy studyjne, na których podpatrujemy doświadczenia lepszych od siebie. Nieoceniona wydaje się też rola KSOW jako promotora i przekaznika informacji, np. poprzez własne wydawnictwa czy audycje telewizyjne i radiowe. Aktywne i zaangażowane grupy producenckie z całą pewnością mogą znaleźć w KSOW coś dla siebie.

W jakim kierunku powinna się rozwijać KSOW?

Myszę, że najważniejszym obecnie zadaniem KSOW jest rozwój sieci poprzez nabór kolejnych partnerów. Powinni oni także wzmocnić swoją komunikację z sekretariatem regionalnym, by informacja o dobrych praktykach i przykładach działania docierała szerzej do zainteresowanych. A oczywiście, pamiętając, że KSOW działa w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, warto, by grupy producentów rolnych korzystały ze wsparcia Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Już tylko przy obecnej liczbie grup producenckich w latach 2007-2013 w rolnictwo na Mazowszu (grupy rolne i owocowo-warzywne) zaangażowane będzie 917 mln zł środków unijnych oraz 263 mln zł środków własnych podmiotów, co czyni razem kwotę 1 mld 180 mln zł.

Trzy krótkie pytania...

do radnego województwa mazowieckiego Leszka Przybytniaka

Jakie są atuty mazowieckich grup producenckich?

Na Mazowszu funkcjonuje już blisko sto grup producenckich, wśród których dominują grupy producentów owoców i warzyw. Nic dziwnego, bo przecież nasz region jest największym w Polsce dostawcą jabłek, wiśni czy papryki. Mamy też sporo grup producentów trzody chlewnej, mleka i drobiu. Niektóre z nich stawiają pierwsze kroki na wspólnym rynku, ale są i takie, które działają od wielu lat. Moja grupa producencka ma już dziesięć lat tradycji, a jej członkami są producenci owoców. Grupy producenckie, jako elita tworząca pierwotny rynek produktów rolnych, spełniają swe zadanie bardzo dobrze. Ich rozwój oznacza bowiem rozkwit dobrej praktyki rolniczej, ważnej dla rynku konsumenckiego. Mamy możliwość korzystania z różnego rodzaju środków pomocowych, więc jesteśmy trzonem produkującym zdrową, dobrą żywność, z której nasz kraj może być dumny.

Co KSOW może zrobić dla grup producenckich?

Grupy producenckie wprawdzie nie należą do partnerów Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, jednak współpracują ze wszystkimi

eKSpresOWy przegląd wydarzeń

Już sześć miesięcy „eKSpresOWy przegląd wydarzeń” gości na łamach „Kroniki Mazowieckiej”, przybliżając Państwu działalność Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich.

Z okazji tego małego jubileuszu proponujemy wspólną zabawę, czyli konkurs z nagrodami.

Wystarczy:

- rozwiązać quiz i krzyżówkę, rozszyfrować hasło końcowe,
- wpisać poniżej swoje dane i podpisać oświadczenie,
- wyciąć tę stronę z „Kroniki Mazowieckiej”
- i odesłać ją w kopercie do końca kwietnia br. na adres:

Departament Rolnictwa i Modernizacji Terenów Wiejskich
Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego w Warszawie, ul. Skoczyłosa 4, 03-469 Warszawa
z dopiskiem: „Konkurs KSOW”
(decyduje data stempla pocztowego)
Wśród osób, które przysłały prawidłowe rozwiązanie rozlosujemy pięć kompletów cennych upominków KSOW!

eKSpresOWy QUIZ

W quizie należy wybrać poprawną odpowiedź, a następnie przypisaną do niej literę przenieść do tabeli poniżej. Na większość pytań odpowiedź znajdą Państwo w poprzednich numerach „Kroniki Mazowieckiej”.

1. W ubiegłym roku KSOW organizował po raz pierwszy konkurs na:

- najlepszą pracę magisterską (P),
- najładniejsze podwórko przydomowe (S),
- najdłuższe wąsy sołtysa (K).

2. Strukturę KSOW w Polsce tworzą:

- oddziały gminne, powiatowe i wojewódzkie (L),
- sztaby (T),
- sekretariaty regionalne i sekretariat centralny (R).

3. Zwycięzcami konkursu „Przyjazna Wieś 2011” w województwie mazowieckim były:

- Warszawa i Radom (F),
- Borowie i Kałuszyn (O),
- Nowy Duninów i Ostrów Mazowiecka (A).

4. V Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich odbył się w:

- Zegrzu (W),
- Zakopanem (S),
- Płocku (I).

5. Plan Działania KSOW każdorazowo zatwierdza:

- premier (E),
- zarząd województwa (I),
- marszałek województwa (A).

6. Wyjazdy studyjne KSOW w 2011 r. dotarły m.in. do:

- Cypru i Malty (W),
- Czech i Słowacji (Z),
- Austrii i Włoch (K).

7. W dniach 19-20 października ubiegłego roku w Warszawie odbył się:

- Europejski Kongres Gmin Wiejskich (S),
- Światowy Zlot Hodowców Nutrii (T),
- Ogólnopolski Kongres Rozwoju Agroturystyki (R).

8. Mazowiecki KSOW w 2011 r. organizował dla partnerów z całej Polski spartakiadę w:

- Koźnicach (O),
- Warszawie (U),
- Gdyni (P).

9. Największą liczbę partnerów KSOW w województwie mazowieckim w 2011 r. stanowiły:

- ochotnicze straże pożarne i jednostki policji (R),
- lokalne grupy działania i samorządy (W),
- absolwenci wyższych uczelni (S).

10. Największe targi owocowo-warzywne, na których obecny jest KSOW, to:

- FRUIT ZBYT w Tczewie (C),
- FRUIT and VEGETABLES w Moskwie (P),
- FRUIT LOGISTICA w Berlinie (T).

11. Szczegółowych informacji na temat KSOW należy szukać na:

- www.kso.w.pl i www.mazowieckie.kso.w.pl (O),
- www.kso.wdobremnarodu.pl (A),
- www.mazowieckie.kso.w.mazovia.pl (D).

Wybrane litery, uporządkowane od 1 do 11, utworzą pierwszą część hasła.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----

Mazowsze.
serce Polski

eKSpresOWy przegląd wydarzeń

Wiosna to dla Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich przede wszystkim Międzynarodowe Targi Turystyki Wiejskiej i Agroturystyki Agrotavel w Kielcach, ale także cała gama innych targów, szkoleń, spotkań i seminariów. Po zimowym okresie planowania i sprawozdawczości nadszedł bowiem, jak co roku, czas aktywnej realizacji zarówno Planu Działania KSOW, jak i projektów sieciujących.

Newsletter

ZA NAMI

Mazowiecki KSOW był współorganizatorem i pokrył część kosztów II Kongresu Demograficznego, który odbył się w dniach 22-23 marca w Warszawie. Spotkanie pod patronatem prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej określiło m.in. trendy demograficzne na obszarach wiejskich. Także w marcu współuczestniczyliśmy w warsztatach „Ido Śwenta Żelgynocy”, które z kolei dzieciom i młodzieży przybliżyły kurpiowski folklor i tradycyjne obrzędy. Kwiecień natomiast to m.in. projekty: „Wielkanoc na Mazowszu”, XIX Mazowieckie Targi Rolne i Przedsiębiorczości (oba przedsięwzięcia w powiecie sochaczewskim) oraz Targi Produktów Regionalnych „Regionalia” w Warszawie.

PRZED NAMI

Zarząd Województwa Mazowieckiego zdecydował, wzorem lat ubiegłych, o organizacji cyklu konferencji „Produkt tradycyjny i lokalny elementem promocji i szansą rozwoju regionu”. Na spotkania te zaprasza Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich i Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego 26 kwietnia do Wyszkowa; 5 lipca do Płońska – Poświętnego; 20 września do Gostynina; 4 października do Myszynia i 18 października do Łosic. Szczegółowy program konferencji i lokalizacja na www.mazowieckie.ksow.pl.

W europejskim systemie produkty tradycyjne to takie, których wybitna jakość związana jest z tradycyjnymi metodami wytwarzania lub tradycyjnym składem surowców i są one rejestrowane w Unii Europejskiej jako „Gwarantowane Tradycyjne Specjalności”.

WIESZ – ROZUMIESZ

Produkt tradycyjny a produkt regionalny

Wybitna jakość produktów regionalnych związana jest z obszarem wytwarzania oraz jego specyfiką naturalną i kulturową. Produkty te są rejestrowane w Unii Europejskiej jako „Chronione Nazwy Pochodzenia” lub „Chronione Oznaczenia Geograficzne”.

Według przepisów europejskich „produkt tradycyjny lub regionalny kształtuje się w ciągu długiego czasu i w wyniku oddziaływania wielu czynników naturalnych i kulturowych, dlatego jest dobrem wspólnym danego regionu i nie może zostać zawłaszczony przez jednego producenta. Zatem warunkiem koniecznym do przyjęcia wniosku jest jego złożenie przez grupę producentów”.

Szczegółowe informacje w omawianym zakresie, a także więcej o mazowieckiej liście produktów tradycyjnych znajdują państwo na www.mazovia.pl w zakładce „Rolnictwo” lub w Wydziale Rolnictwa i Żywności Departamentu Rolnictwa i Modernizacji Terenów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, tel. 22 59 79 363 lub 22 59 79 660.

Piotr Marzec, Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

¹ Tak zakłada jedna z procedur rejestracji w UE. Więcej na ten temat na portalu www.produkty-tradycyjne.pl.

Trzy krótkie pytania...

do Grażyny Opolskiej,
prezes Lokalnej Grupy Działania
Przyjazne Mazowsze

Dlaczego targi Agrotavel w Kielcach są tak istotne dla lokalnych grup działania?

Targi Agrotavel już od kilku lat stanowią najważniejszą imprezę zarówno dla lokalnych grup działania, samorządów, organizacji turystycznych, jak i samych gospodarstw agroturystycznych. Każdego roku, obok widzów zainteresowanych aktywnym wypoczynkiem na wsi, przyjeżdżają na nie także specjaliści z zakresu marketingu, turystyki, hotelarstwa czy nawet stylistów wnętrz. Chcemy zatem nie tylko pokazać swój potencjał i ofertę, ale także podejrzeć lepszych od siebie i skorzystać z doświadczenia innych podmiotów działających na rynku.

Jak wspomina Pani poprzednie edycje?

Targi gromadzą wielu wystawców z bardzo różnorodną ofertą – od atrakcji kulturalnych po kulinarne. Jest tu zatem i coś dla ciała, i coś dla ducha. Stanowiska targowe tętnią życiem – można usłyszeć gwary i tradycyjne śpiewy, a także obejrzeć lokalne, kolorowe stroje. Sporo jest seminariów i wykładów. Mazowsze i moja lokalna grupa działania stawia także na różnorodność oferty, będziemy zatem pokazywać zarówno piękno mazowieckiej przyrody, jak i atrakcyjność za-

Kielbasa staropolska szydłowiecka znajduje się już na liście produktów tradycyjnych

bytków. I oczywiście walor niezaprzeczalny – dobry dostęp komunikacyjny i centralne położenie wokół Warszawy – stolicy Polski.

Czy podobnych imprez targowo-wystawienniczych powinno być więcej?

Każda okazja do pokazania się jest dobra i warta wsparcia, dlatego cenimy sobie ofertę KSOW nie tylko z zakresu targów, ale także warsztatów, kiermaszy czy wyjazdów studyjnych. Moim zdaniem dla wszystkich tych propozycji jest miejsce w Planie Działania KSOW.

eKSpresOWy przegląd wydarzeń

Dziś w naszym przeglądzie kilka słów o programie Leader, o zakończonym konkursie – zabawie KSOW, kwietniowych wizytach przedstawicieli województwa mazowieckiego na targach oraz o trwających jeszcze przedsięwzięciach. Nie po raz pierwszy przekonujemy się, że działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich cieszą się dużą popularnością wśród naszych partnerów.

Newsletter

ZA NAMI

Mazowiecki KSOW wraz ze swoimi partnerami odwiedził w kwietniu Kielce (IV Międzynarodowe Targi Agroturystyki i Turystyki Wiejskiej Agrotavel) oraz Warszawę (Targi Produktów Regionalnych Regionalia). Oba te przedsięwzięcia cieszyły się sporym zainteresowaniem zwiedzających, ciekawych zarówno atrakcji turystycznych, jak i kulinarnych naszego regionu. Uczestniczyliśmy także w seminarium „Polityka spójności – II filar Wspólnej Polityki Rolnej, a rozwój regionalny i obszarów wiejskich” oraz XXXVI edycji Olimpiady Wiedzy i Umiejętności Rolniczych.

Plany na maj i czerwiec tradycyjnie znajdziecie na www.mazowieckie.ksow.pl.

Miło nam ogłosić, że zwycięzcami marcowego konkursu KSOW zostali: Karolina Anuszkiewicz (Wieliszew); Michał Banak (Warszawa); Piotr Karolak (Pokrzywnica); Małgorzata Sitnicka (Kowalew) oraz Janusz Zarzycki (Radzików – Stopki). Nagrody trafiły do laureatów drogą pocztową, a wszystkim, którzy wzięli udział w naszej zabawie, serdecznie dziękujemy.

Trzy krótkie pytania...

do kierownika Wydziału Leader
w Urzędzie Marszałkowskim
Województwa Mazowieckiego Piotra
Łukasika:

Czy program Leader znany jest na Mazowszu?

W województwie mazowieckim realizowane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 podejście Leader cieszy się coraz większą popularnością wśród lokalnych społeczności. W 2009 r. Samorząd Województwa Mazowieckiego wybrał bowiem 35 lokalnych grup działania, które realizują lokalne strategie rozwoju (LSR) stworzone specjalnie według potrzeb danego obszaru. W chwili obecnej działania wpisane w LSR zasięgiem obejmują niemalże całkowicie tereny wiejskie województwa, zajmując powierzchnię 31 611,79 km² zamieszkaną przez prawie 2 mln mieszkańców. Systematycznie, dzięki prowadzonym szkoleniom, zwiększa się wiedza wśród ludności wiejskiej na temat zasad wdrażania Chodera oraz korzyści z tego płynących, chociaż pozostało tu jeszcze wiele do zrobienia.

Jak przebiega wdrażanie Leadera?

LGD mające siedzibę na terenie województwa mazowieckiego łącznie dysponują budżetem wynoszącym nieco ponad 290 mln zł. W ramach wszystkich działań Osi Leader zawarto 964 umowy przyznania pomocy na kwotę ok. 122 mln zł. Do chwili obecnej beneficjentom wypłacono prawie 40 mln zł. Możliwość ogłaszania przez lokalne grupy działania naborów wniosków do połowy

Ekspozycja na targach Agrotavel w Kielcach

2014 r. stwarza szansę na całkowite wykorzystanie alokacji środków w omawianym okresie programowania.

Jak lokalne grupy działania radzą sobie z realizacją LSR i jakie przedsięwzięcia najczęściej są podejmowane?

Stopień wdrożenia poszczególnych LSR jest zróżnicowany i zależy od aktywności danej LGD, które wykazują pod tym względem znaczne odmienności. Chcemy przekazać nadzorowanym LGD informacje służące do efektywnego wykorzystania pomocy ze środków Unii Europejskiej oraz skrócić termin weryfikacji wniosków o przyznanie pomocy do niezbędnego minimum. Pod względem liczby złożonych wniosków największym zainteresowaniem cieszą się przedsięwzięcia realizowane w ramach tzw. „małych projektów”. Natomiast biorąc pod uwagę wysokość wnioskowanej kwoty pomocy, to najwyższą dotyczą przedsięwzięć, które odpowiadają warunkom działania „Odnowa i rozwój wsi”.

PRZED NAMI

Konkurs na najaktywniejsze sołectwo na Mazowszu

Organizatorem konkursu „Najaktywniejsze sołectwo” jest Wojewoda Mazowiecki przy współdziałaniu województwa mazowieckiego, Związku Stowarzyszeń Mazowiecki Leader, Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Warszawie i Gazety Sołeckiej. Termin składania ofert mija 15 czerwca 2012 r.

Konkurs na najlepszą pracę magisterską dotyczącą obszarów rolnictwa i obszarów wiejskich

Już po raz drugi KSOW ogłosił konkurs wśród studentów i absolwentów. Czekamy na prace najwyższej oceny przez promotorów, których autorzy skupili się na szeroko pojętych zagadnieniach mazowieckiej wsi i rolnictwa, obronione w ostatnich latach. Termin składania prac mija 12 października 2012 r. Szczegóły na www.mazowieckie.ksow.pl.

Piotr Marzec, Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

eKSpresOWy przegląd wydarzeń

Zitajta do nas, czyli o kurpiowskim festiwalu „Ginące zawody”, którego organizację wspiera Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich. Dlaczego warto inwestować w tradycję i kulturę ludową? Czy i jak można w tym zakresie korzystać z możliwości sieci? Dziś o działaniach KSOW wspierających to ważne i ciekawe przedsięwzięcie.

Newsletter

ZA NAMI

Na przełomie maja i czerwca ponad 3,5 tys. miłośników kultury kurpiowskiej odwiedziło kadziłańską zagrodę podczas corocznego festiwalu „Ginące Zawody”. Piekli chleb, strzygli wycinanki, rzeźbili, tańczyli, śpiewali, czesali len, wykuwali podkowy – wszystko pod okiem znakomitych twórców ludowych i komisji powołanej przez Muzeum Kultury Kurpiowskiej. Nie zabrakło spotkania przy ognisku, pieczonych kielbasek, łagodniaka i piwa kozicowego.

Przedsięwzięcie zorganizowało Stowarzyszenie Artystów Kurpiowskich we współpracy z gminami kurpiowskimi, Muzeum Kultury Kurpiowskiej, Centrum Kultury Kurpiowskiej i oczywiście Krajową Siecią Obszarów Wiejskich.

Lepienie garnków wcale nie jest takie łatwe, jak się na początku wydawało

WIESZ – ROZUMIESZ

Etnografia to dyscyplina naukowa zajmująca się całościowym opisem i analizą kultur ludowych różnych społeczności i grup etnicznych. Swoim zakresem obejmuje teorię kultury ludowej oraz badanie poszczególnych jej dziedzin i wytworów materialnych. Zwykle zbiór danych dotyczących danej kultury ludowej jest przygotowywany w oparciu o obserwację uczestniczącą¹, wywiady, kwestionariusze itd.

W województwie mazowieckim do najważniejszych instytucji zajmujących się etnografią należą warszawskie Państwowe Muzeum Etnograficzne, będące jednostką

W jaki sposób Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich powinna angażować się w kultywowanie tradycji mazowieckiej wsi?

Jako Stowarzyszenie Artystów Kurpiowskich zawsze mogliśmy liczyć na organizacyjne i finansowe wsparcie Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Bez pomocy KSOW, samorządów gminnych i powiatowych, a także Samorządu Województwa Mazowieckiego i placówek kultury ziemi kurpiowskiej, niewiele mogliśmy zrobić. Wymieniamy z KSOW pomysły, a potem wspólnie realizujemy projekty.

organizacyjną Samorządu Województwa Mazowieckiego, ale również m.in. Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce, Muzeum Mazowieckie w Płocku, Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu oraz Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu. W imieniu Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich serdecznie zapraszamy do zwiedzania.

Piotr Marzec i Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci
Obszarów Wiejskich

¹ Jest to nowy cykl imprez (zainicjowany w marcu br.), mający na celu popularyzację wiedzy o obyczajowości towarzyszącej obchodom Świąt Wielkanocnych na Kurpiach. Warsztaty trwały dwa dni – pierwszy skierowany był do dzieci i młodzieży szkolnej, drugi natomiast był atrakcją dla całych, wielopokoleniowych rodzin.

² Obserwacja uczestnicząca jest metodą badawczą polegającą na wejściu w dane środowisko społeczne i obserwowaniu go od wewnątrz. Badacz wtedy staje się członkiem tej zbiorowości i uczestniczy w jej codziennym życiu. Zaletą takiej metody jest przyjęcie punktu widzenia badanej społeczności i poznanie u źródła życia i kultury jej członków. By utrwalać swoje spostrzeżenia, można korzystać z fotografii, filmu i nagrań audio.

Trzy krótkie pytania...

do prezes Stowarzyszenia Artystów Kurpiowskich Czesławy Kaczyńskiej

Czy takie imprezy, jak „Ginące zawody” są potrzebne? Kto w nich uczestniczy?

Na nasze warsztaty i festiwale przybywa co roku coraz więcej gości zainteresowanych kurpiowskimi tradycjami i obrzędami. Wśród nich są zarówno dzieci i młodzież, jak też dorośli. Mnie szczególnie zależy na tym, by nasze dziedzictwo miało kolejne pokolenia popularyzatorów i zwolenników, więc radość budzi każda zaciekawiona buzia i każdy dziecięcy uśmiech. Moim zdaniem, ale także zdaniem wielu odwiedzających w tych dniach nasze placówki, trzeba dbać o tradycję i kulturę. „Ginące zawody”, „Ido Śwenta Żelgejnocy”¹ oraz wiele innych imprez organizujemy właśnie po to.

Dlaczego warto popularyzować kulturę ludową?

Bo to nasza historia. Nasze dziedzictwo i wspomnienia. Coś, czym możemy się wyróżnić w Polsce i Europie. Najkrócej rzecz ujmując – nasza kultura ludowa to kolor, zapach, muzyka i smak. Kto je pozna, zakocha się z wzajemnością.

eKSpresOWy przegląd wydarzeń

Wakacje... do nich tęsknimy w roku szkolnym, o nich myślimy w czasie pracy. A jak wakacje, to turystyka. Jedni wolą wybrać się w podróż samodzielnie, inni preferują wypoczynek zorganizowany. Blisko, daleko, z rodziną, ze znajomymi, aktywnie lub stacjonarnie. Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich proponuje agroturystykę. Nie ma bowiem nic piękniejszego, niż mazowiecka wieś.

Newsletter

ZA NAMI

Mazowiecki KSOW ostatnio był obecny na dwóch ciekawych imprezach znanych w całej Polsce – XIII Mazowieckich Dniach Rolnictwa w Płońsku – Poświętnem (16-17 czerwca) oraz Dniu Ziemi w Warszawie (24 czerwca). Obie propozycje zgromadziły tysiące zwiedzających. Dobra pogoda sprzyjała spacerom i poznaniu zarówno zagadnień związanych z technologią produkcji i nowoczesnymi metodami gospodarowania, jak i środowiskiem naturalnym wraz z formami jego ochrony.

PRZED NAMI

Województwo mazowieckie tradycyjnie przystępuje do konkursu „Przyjazna Wieś”, organizowanego przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który wykonuje zadania w zakresie funkcjonowania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Konkurs ma promować dobre praktyki w zakresie inwestycji przyczyniających się do poprawy warunków życia na terenach wiejskich. Realizowany jest w dwóch etapach – regionalnym i krajowym. Zapraszamy do składania wniosków do końca września br. Szczegółowy regulamin konkursu znajduje się na www.mazowieckie.ksow.pl.

Również we wrześniu SR KSOW, we współpracy z Krajowym Stowarzyszeniem Sołtysów, organizuje wyjazd studyjny na Opolszczyznę dla sołtysów, liderów i animatorów wiejskich. Szczegóły wyjazdu oraz zasady naboru już wkrótce na www.mazowieckie.ksow.pl.

Co proponuje Wasze gospodarstwo?

„Dajana” jest członkiem sieci ekoturystycznej „Między Bugiem a Narwią”, czyli jest to więcej niż klasyczna agroturystyka. Nasza oferta oparta jest na naturze, kulturze i lokalnej wyjątkowości. Poza podstawowymi usługami noclegu i wyżywienia kultywujemy tradycje regionalne. Pokazujemy naszą miejscowość, opowiadamy o jej mieszkańcach i historii, a także o Puszczy Białej. Zapraszamy do skorzystania z ekoturystyki i agroturystyki jako najlepszego sposobu na udane wakacje.

Trzy krótkie pytania...

do Danuty Jabłonki-Grabowskiej z gospodarstwa agroturystycznego „Dajana” z Broku

Czym różni się agroturystyka od klasycznej turystyki?

Agroturystyka to dużo więcej niż turystyka, bo gospodarstwa oferują nie tylko noclegi, ale także np. swoje produkty wytworzone z naturalnych surowców. Świeże powietrze, często bliskość wody i lasów, a przede wszystkim spokojna, rodzinna atmosfera. Nasi goście nie są tylko zwykłymi turystami czy klientami. Zależy nam, by odnaleźli tu prawdziwy dom, w którym nie będą się czuć obco. Dlatego często zdarzają się między nami znajomości na długo, a nawet przyjaźnie, także międzynarodowe, bo czasem przyjmujemy gości także z zagranicy.

Czy oferta agroturystyczna na Mazowszu cieszy się zainteresowaniem?

Zainteresowanie z roku na rok rośnie, w ciągu ostatnich miesięcy zauważyliśmy, że coraz częściej jest wybierana turystyka krajowa i weekendowa, a w takich przypadkach oferta agroturystyczna jest niezastąpiona. Mamy gości, którzy przyjeżdżają do nas na dzień lub kilka godzin, bo korzyści z kilkugodzinnego nawet odpoczynku są nieocenione.

WIESZ – ROZUMIESZ

Agroturystyka to forma wypoczynku w warunkach wiejskich. Obejmuje różnego rodzaju usługi, począwszy od zakwaterowania, poprzez częściowe lub całonocne posiłki, wędkarstwo i jazdę konną, po uczestnictwo w pracach gospodarskich. Polega na wykorzystaniu piękna krajobrazu wiejskiego i uatrakcyjnianiu gościom pobytu możliwością uczestnictwa w codziennym życiu w gospodarstwie, a także poznania tradycji polskiej wsi – rzemiosła artystycznego (np. haftowania czy szydełkowania), obrzędów ludowych oraz przygotowywania potraw regionalnych, połączonych z wypiekiem chleba, wyrobem serów lub wędlin.

Nawet kilkugodzinny wypoczynek na wsi jest korzystny dla naszego zdrowia i samopoczucia

Agroturystyka zatem to rodzaj turystyki wiejskiej, znanej w Polsce od dawna jako wczasy pod gruszą. Wspaniała forma wypoczynku w funkcjonującym gospodarstwie rolnym, gdzie można mieszkać, jadać wspólne posiłki z gospodarzami, uczestniczyć w wielu pracach polowych, obserwować, jak na co dzień wygląda hodowla zwierząt i produkcja roślinna. Więcej o agroturystyce oraz ofertach wypoczynku można znaleźć m.in. na: www.modr.mazowsze.pl; www.agroturystyka.pl; www.goscinnawies.pl; www.agroturystyka.org.

Piotr Marzec i Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci
Obszarów Wiejskich

eKSpreOWy przegląd wydarzeń

„Korzystając z gościnności »Kroniki Mazowieckiej«, proponujemy wszystkim jej Czytelnikom cykliczne spotkania z Krajową Siecią Obszarów Wiejskich...” – tymi słowami, dokładnie rok temu, zaczęliśmy comiesięczne spotkania z Państwem w „eKSpreOWym przeglądzie wydarzeń”. Był to rok ważny zarówno dla Mazowsza, jak też dla Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. W tym miesiącu, w ramach podsumowania, proponujemy dodatkowo krótki alfabet KSOW.

Newsletter

ZA NAMI

Z czterema medalami – złotym, srebrnym i dwoma brązowymi – wróciła reprezentacja województwa mazowieckiego z II Letniej Spartakiady Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Imprezie zorganizowanej w Jarocinie (województwo wielkopolskie) towarzyszyło ogólnopolskie forum turystyki wiejskiej. Złoty medal dla Mazowsza zdobyła Aldona Molga w biegu przelajowym na 1,5 km, srebrny krążek w piłce wodnej wygrała drużyna w składzie Aldona Molga, Paweł Piasek, Łukasz Kijas i Paweł Romanowski, przegrywając dopiero w finale z drużyną Sekretariatu Centralnego. Brązowy medal wywalczył Paweł Derdak

Spartakiada jest projektem siecującym, organizowanym już po raz drugi, a udział w niej biorą lokalne grupy działania i sekretariaty regionalne KSOW. Naszą reprezentację wystawiła LGD „Wspólny Trakt” ze Skaryszewa. Dziękujemy!

PRZED NAMI

VI Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich

Co roku organizowany Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich jest okazją, by podsumować miniony rok i wytyczyć plany na przyszłość. W rozmowach biorą udział przedstawiciele samorządów lokalnych z Mazowsza: wójtowie, burmistrzowie, starostowie oraz Marszałek Województwa Mazowieckiego. Celem kongresu jest wymiana doświadczeń i dobrych praktyk w zakresie dotychczasowych działań samorządowych na terenach wiejskich, jak również omówienie kierunków rozwoju obszarów wiejskich po 2013 r.

Serdecznie zapraszamy wójtów, burmistrzów, starostów i przedstawicieli lokalnych grup działania do udziału w kongresie, który odbędzie się w dniach 25-26 października 2012 r. w Zegrzu – więcej informacji na www.mazowieckie.ksow.pl.

VII Jesienny Jarmark „Od pola do stołu”

30 września zapraszamy na VII Jesienny Jarmark „Od pola do stołu” do Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego Oddział Poświętne w Płońsku. Jarmark tradycyjnie poświęcony jest promocji dziedzictwa kulturowego mazowieckiej wsi, różnych form przedsiębiorczości wiejskiej oraz twórczości ludowej. To również świetna okazja do zaprezentowania oferty wypoczynku na wsi, a także żywności tradycyjnej oraz produkowanej w gospodarstwach ekologicznych. Będą promowały się również gminy powiatu płońskiego na stoisku Lokalnej Grupy Działania – Przyjazne Mazowsze. Jak zwykle wystawie towarzyszyć będą kiermasze drzewek owocowych, krzewów i kwiatów.

Reprezentacja Mazowsza na II Spartakiadzie KSOW

w tenisie stołowym oraz drużyna piłkarzy (w składzie: Anna Śmietanka, Paweł Piasek, Łukasz Kijas, Rafał Karolak, Paweł Śmietanka, Paweł Derdak, Rafał Marchewka i Marcin Rzońca), która wygrała cztery z sześciu meczów grupowych – z Dolnym Śląskiem 6:0, ze Związkiem Młodzieży Wiejskiej 4:0, z Sekretariatem Centralnym KSOW 3:1 oraz z drugą drużyną ZMW, występującą pod nazwą Olimp, 5:2.

Warto stawiać na sport?

Samorządy lokalne włączają się w rozwój infrastruktury sportowej – budowę orlików, nowoczesnych hal. Wszystko po to, by dzieci (także młodzież) miały możliwość uprawiania sportu. Z obiektów tych mogą korzystać też dorośli. Dlatego w poczynaniach wielu lokalnych grup działania sport zajmuje ważne miejsce. Z chęcią też będziemy uczestniczyć w następnej Spartakiadzie KSOW.

Dziękujemy za rozmowę.

Trzy krótkie pytania...

do członka Zarządu LGD „Wspólny Trakt” Pawła Piaska

Wróciłeś z II Letniej Spartakiady Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w Jarocinie z czterema medalami. Czemu służy ta impreza?

Spartakiada to sportowa rywalizacja między lokalnymi grupami działania z całej Polski, ale także okazja do wzajemnego poznania, wymiany doświadczeń i integracji. W tym roku równoległe z zawodami odbyło się forum sportu i turystyki wiejskiej, podczas którego poszczególne województwa pokazywały dobre praktyki z zakresu rekreacji i wypoczynku. Omawiano zarówno projekty infrastrukturalne, jak i przykłady imprez sportowych, turniejów czy targów.

I Letnia Spartakiada odbyła się w ubiegłym roku w Koźniewicach. Czy mógłby Pan krótko porównać obie te imprezy?

Koźniewice były pierwsze, pionierskie, świetnie zorganizowane. W tegorocznej spartakiadzie na pewno dobrze wspominać będziemy jarcioński kompleks sportowy obejmujący hotel, boiska, pływalnię i halę sportową. Najważniejsze jednak jest to, że w porównaniu z zeszłym rokiem podwoiliśmy zdobycz medalową – wróciliśmy z czterema.

eKSpreOWy przegląd wydarzeń

Sołectwo jest jednostką pomocniczą gmin wiejskich. Od 2009 roku może dysponować funduszem sołeckim. Organem uchwałodawczym w sołectwie jest zebranie wiejskie, a wykonawczym – sołtys. O tym, jak sołectwo może współpracować z Krajową Siecią Obszarów Wiejskich – dziś w eKSpreOWym przeglądzie wydarzeń.

Trzy krótkie pytania...

do sołtys wsi Opypy¹ Mai Winiarskiej-Czajkowskiej

Pani wieś pięknieje z dnia na dzień, a sołectwo wygrywa różne konkursy i plebiscyty. Jaką ma Pani receptę na sprawnie rozwijające się sołectwo?

Przede wszystkim zaangażowanie wszystkich mieszkańców w życie wsi. Mocny lider jest w stanie pociągnąć za sobą innych – daje dobry przykład, pokazuje możliwości. Mieszkańcy chętnie sami wychodzą wówczas z inicjatywą. Wspólnie wymyślamy, co można dla naszej wsi zrobić.

Czy w realizacji takich planów pomocne są propozycje Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, takie jak ostatnia wizyta studyjna na Opolszczyźnie?

Dzięki niej mogliśmy zobaczyć, jak przebiega współpraca wójtów i burmistrzów z sołtysami oraz jak można wspólnie korzystać z funduszy. Poznaliśmy gminne konwentu sołtysów, którzy spotykają się raz na kwartał i wspólnie decydują o tym, co dla gminy i poszczególnych sołectw jest najważniejsze. Na Mazowszu nie mamy takich konwentów, a moim zdaniem byłby to dobry krok do pełnego włączenia się sołectw w życie gmin. Poznajemy więc doświadczenia kolegów z innych regionów, podpatrujemy rozwiązania. Obserwowaliśmy na przykład wsi, które tak jak moja, nie mają żadnej infrastruktury społecznej typu świetlica, a mimo wszystko nie zasypiają gruszek w popiele i starają się działać – m.in. odnowili staw, wymyślili wieś tematyczną, eksponując charakterystyczne cechy swojej

Newsletter

ZA NAMI

Od 12 do 14 września grupa sołtysów z Mazowsza uczestniczyła w wycieczce studyjnej „Z funduszem sołeckim ku odno-

Kwiaty posadzone w rynnach. W ten sposób mieszkańcy Chudoby, znani z zamilowania do dekarstwa, upiększają dachy swoich domów

wie wsi”, organizowanej przez Krajowe Stowarzyszenie Sołtysów i Samorząd Województwa Mazowieckiego. Mazowieccy sołtysi odwiedzili m.in. wioskę dekarzy w Chudobie², a także wzięli udział w konferencji nt. możliwości finansowania rozwoju wsi ze środków unijnych, funduszu sołeckiego i innych źródeł wsparcia. Ważnym tematem było także tworzenie wsi tematycznych i angażowanie społeczności wiejskiej w kształtowanie i upiększanie ich małych ojczyzn. Osiągnięcia województwa mazowieckiego zaprezen-

mięscowości. Te doświadczenia chcemy przenosić do nas.

Czy w Waszej gminie jest fundusz sołeczki i co z niego realizujecie u siebie we wsi?

Mamy fundusz sołeczki od początku jego istnienia. Zrobiliśmy z niego dwie polany – paprociową i różaną. Są to miejsca w plenerze, przeznaczone do spotkań i integracji i, mimo że nie wystarczyło na wszystkie plany pieniędzy z funduszu, to pospolitym ruszeniem i własnymi siłami skończyliśmy oba te projekty. Największym marzeniem natomiast jest budowa świetlicy, ale na to nie wystarczy środków z funduszu sołeckiego. Ważna jest też renowacja stawu jako miejsca rekreacji i wypoczynku. Oby nam się udało.

¹ Wieś położona w powiecie grodzkim.

towali: Maja Winiarska-Czajkowska (sołtys wsi Opypy w powiecie grodzkim), Grażyna Więch (sołtys wsi Ossów w powiecie wołomińskim) i Sławomir Pietraszek (sołtys wsi Chlebnia w powiecie grodzkim). Ponadto mazowiecka KSOW i jej partnerzy byli obecni na Międzynarodowych Targach Turystycznych TT Warsaw (27 września – Warszawa); VII Jesiennym Jarmarku „Od pola do stołu” (30 września – Płońsk, Poświętne); Targach „Smaki Regionów (6-9 października – Poznań) oraz X Warszawskim Świątce Chleba (7 października – Warszawa).

PRZED NAMI

Zapraszamy do obejrzenia cyklu programów telewizyjnych na temat mazowieckiej wsi i rolnictwa. Audycje o Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 oraz inwestycjach z niego realizowanych, Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich i jej propozycjach, a także najświeższych wiadomościach z naszego regionu już od października br. na antenie TVP Warszawa.

WIESZ – ROZUMIESZ

Fundusz sołeczki – środki wyodrębnione z budżetu gminy, zagwarantowane na realizację przedsięwzięć służących poprawie życia mieszkańców. Jego podstawą prawną jest ustawa o funduszu sołeckim z 20 lutego 2009 r. Aby sołectwo otrzymało pieniądze, rada gminy musi podjąć uchwałę o wyodrębnieniu funduszu sołeckiego do 31 marca r. poprzedzającego ten, w którym wydatkowane zostaną środki (na przykład: uchwałę o wyodrębnieniu funduszu sołeckiego na rok 2011 trzeba było podjąć do 31 marca roku 2010). Kwota przypadająca na dane sołectwo obliczana jest na podstawie wzoru przedstawionego w ustawie. Więcej o funduszach sołeckich m.in. na www.funduszesoleckie.pl oraz www.funduszesoleckie.eu.

Piotr Marzec i Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny
Krajowej Sieci
Obszarów Wiejskich

² Wieś w powiecie kluczberskim województwa opolskiego. Jej mieszkańcy znani są z upodobania do dekarstwa. Chudobskie dachy domów to prawdziwe dzieła sztuki; nawet kwiaty, zamiast w tradycyjnych doniczkach, sadzone są w rynnach przydachowych.

ROLNICTWO

eKSPresOWy przegląd wydarzeń

VI Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich – najważniejsze szkoleniowo-informacyjne przedsięwzięcie Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w województwie mazowieckim za nami. Co działo się w Zegrzu i jakie wnioski wypływają z kongresu na przyszłość? O tym dzisiaj.

Trzy krótkie pytania...

do Cezarego Adama Nowka, prezesa LGD „Razem dla Radomki”

Jak ocenia Pan obecność samorządów i lokalnych grup działania na VI Mazowieckim Kongresie Rozwoju Obszarów Wiejskich?

Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich to przede wszystkim możliwość pozyskania wiedzy na temat kolejnego okresu programowania UE w zakresie rozwoju wsi i rolnictwa, a także okazja do wymiany doświadczeń i poznania dobrych praktyk. To też niewątpliwie motywacja do realizacji nowych obszarów aktywności. Szczególnie ważny jest kontakt z partnerami z innych LGD czy samorządów, a także możliwość zadania bezpośrednich pytań przedstawicielom jednostek nadrzędnych – Samorządu Województwa Mazowieckiego czy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Co jest ważniejsze z punktu widzenia beneficjentów – sprawozdanie z realizacji czy planowanie przyszłości?

Beneficjent ma obowiązek zrobić sprawozdanie z realizacji konkretnego działania (wniosku). Uzyskane w ten sposób dane najczęściej rodzą kolejne potrzeby. Otoczenie zewnętrzne, własne zaangażowanie wymuszają planowanie i realizację nowych zadań. Dlatego zarówno sprawozdawczość, jak i planowanie najbliższej przyszłości wydają się tak samo ważne.

Jakie wnioski z kongresu są ważne dla Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki”?

Przede wszystkim zauważamy konieczność pozyskiwania środków z innych źródeł niż PROW 2007-2013. Pomoże to w uzyskaniu

Newsletter

ZA NAMI

Kongres już na stałe wpisał się w kalendarz najważniejszych imprez organizowanych przez Samorząd Województwa Mazowiec-

Laureatami konkursu na innowacyjne gospodarstwo agroturystyczne zostali: Grażyna Książkiewicz – gospodarstwo agroturystyczne „Maclejówka” we wsi Kozrzeń Rządowy w gminie Łąck w powiecie

Realizując swój projekt, gmina Kaluszyń (powiat miński) udowodniła, że wieś może być przyjazna dla każdego mieszkańca

kiego. Podczas dwudniowych obrad rozmawiano o dotychczasowych działaniach inicjowanych przez samorząd województwa na obszarach wiejskich, znaczeniu lokalnych przedsięwzięć na tle polityki ogólnokrajowej oraz planowaniu przestrzennym w kontekście zasad zrównoważonego rozwoju. Wymieniono także doświadczenia z realizacji PROW 2007-2013. Kongres stał się również okazją do uroczystego wręczenia nagród w konkursach współorganizowanych przez KSOW. Najlepszym gospodarstwem ekologicznym okazali się: w kategorii „ekologiczne gospodarstwo towarowe” Benedykt Karłowicz (powiat pułtuski) – I miejsce; Artur Hackiewicz (powiat łosicki) – II miejsce oraz Roman Gorzkowski (powiat plocki) – III miejsce. W kategorii „ekologia – środowisko” triumfowali Piotr Karwala (powiat płoński) – I miejsce; Andrzej Abramowski (powiat miński) – II miejsce oraz Jerzy Pełpowski (powiat makowski) – III miejsce.

niezbędnej wiedzy przed przystąpieniem do ewentualnej nowej formuły finansowania. Przed nami merytoryczne wzmocnienie zespołu pracowniczego w perspektywie oceny wniosków o dofinansowanie tzw. małych projektów, prowadzenie analiz lokalnych potrzeb i konfrontacji z lokalną strategią rozwoju. Sporo nowych zadań czeka nas bowiem już w 2013 r.

Dziękujemy za rozmowę.

plockim (I miejsce); Anna Oliszewska – leśniczówka „Paryż” we wsi Rzy w gminie Sochocin w powiecie płońskim (II miejsce) oraz Barbara Kuligowska-Roman i Witold Roman – gospodarstwo agroturystyczne „Bania” we wsi Brzeźnik w gminie Wierzbno w powiecie węgrowskim (III miejsce).

Tytuł „Przyjazna Wieś 2012” w kategorii „infrastruktura techniczna” otrzymała gmina Borowie (powiat garwoliński) za projekt „Poprawa jakości usług medycznych oraz sposobu zarządzania placówką poprzez kompleksową przebudowę budynku SP ZOZ w Borowiu oraz zakup sprzętu i wyposażenia”; dalej uplasowały się: gmina Staroźreby (powiat plocki) za projekt „Budowa Sieci Kanalizacyjnej z przyłączami” oraz gmina Pokrzywnica (powiat pułtuski) za projekt „Zagospodarowanie terenu pod plac zabaw i boisko dla dzieci i młodzieży wraz z adaptacją budynku na świetlicę wiejską”. W kategorii „infrastruktura społeczna” dwa pierwsze miejsca zajęły gminy: Kaluszyń w powiecie mińskim („Rozbudowa biblioteki i zagospodarowanie terenu przy Domu Kultury w Kaluszyńce oraz jego wyposażenie”) i Głowaczów w powiecie kozienickim („Rozbudowa z przebudową urządzeń sportowo-rekreacyjnych przy Zespole Szkół Ogólnokształcących w Brzoźnie”).

Piotr Marzec
Marcin Rzońca
Sekretariat Regionalny
Krajowej Sieci Obszarów
Wiejskich

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

